
ŽARKI NA SNEGU

ALFONZ GSPAN

Za vijolično žametnim drevjem
gre solnce počasi v zaton,
zlato je zapredlo med veje,
zdaj mrzlo je, nič več ne greje,
globoko je sklonjeno k tlom.

Narahlo se spuščajo sence,
ko da gre po gozdu nekdo
v sinjem svilenem plašču
in ga razgrinja po snegu
z belo, otožno roko.

Rdeče ožarjena debla
— samotni plameni iz tal —
pošastno in mirno gorijo
in mrzlo v sinjino kričijo,
ko da bi jim srca razklal.

Sam sem in hodim med smrečje,
za mano gre žalostna sled.
Tukaj sva nekdanj obstala,
tu si mi upanje dala —
a stezo zamedel je sneg.

MED TRAVNIKI

ALFONZ GSPAN

Mlačen veter plove čez dobrave,
mehko orje vzvalovane trave,
bilke tajno šelestijo,
maki iz valov gorijo,
a po sredi brez poleta
ptica, ko da je pripeta
v svod poletnega neba.

Da si z mano na tej poti,
naju nihče ne premoti —
legla bi v opoj dišav
in tesno, tesno objeta,
s cvetjem makovim odeta,
bi gorela v morju trav.

TRIO

ALFONZ GSPAN

Ko da je sen razgibal zavese
diha poletni večer v sobano
in lije med cvetje trpko omamo:
čudežen spoj rož in ciprese.

Nič se ne zgane, vse v spev strmi,
ko da prihaja od onkraj sveta,
le ob lestencu metulj plahuta:
na žametnih krilih — zlate oči.

On, visok in teman, na klavir igra
— kolikšen čar je sleherni zvok —
in preko njegovih marmornih rok
val mesečine hladno lesketa.

Kraj moža njegova gospa stoji,
— na ramenu mu dremlje prosojna dlan —
in skozi svileni pajčolan
ji kristalna solza blesti.

A tretji se je ob steber naslonil
in pogled se mu je v daljo izgubil:
O, da bi vsaj enkrat te ustne poljubil,
potem pa za vselej v pozabo utonil.

BALADA

ALFONZ GSPAN

Med trstičjem veter blodi,
plaho toži, milo toži,
ko da bi na dnu jezera
drobno dete vzdihovalo.

Dete se je prebudilo,
zajokalo je tak milo,
da se vitez je ustavil
in prisluhnil bedni tožbi:

Po gladini vitez hodi
in za sabo zvezde vodi,
zelen ščit in svilen plašč
se bleščita na valovih.

„Nekaj čujem! — Ptica, kali,
se boji ujede, ali vali
v ločju tako plačejo;
morda veter se je ujel med smreke?“

Mlado mater v svet je gnalo
ljudstvo, ki za njo kazalo ...
Dete v cunje je povila,
ga na produ je pustila,

A na produ dete joče:
„Kje je mati, kje je oče,
da bi me v naročaj vzela,
da bi toplo me objela ...“

da bi voda, ko narase
nebogljenca vzela vase:
da bi kletve ga otela
trdosrčne domačije.

Vitez je te vzdihne slišal,
val je proti bregu vzdignil,
vzel na ščit je ubogo dete
in ga v zvezdnat plašč ogrnil.

Med trstičjem veter blodi,
plaho toži, milo toži,
ko da bi na dnu jezéra
drobno dete se jokalo . . .

KAVARNIŠKA ELEGIJA

A L F O N Z G S P A N

Vse tiste ure,
ki so mimo nas hitele,
bledične kakor jetična dekleta,
v haljine dima pravljjično odeta,
vse tiste ure
smo obraz v obraz
drobili v nič svoj spomladanski čas.

Vse tiste ure,
ki so slavci jih prepeli
na rožnih grmih
v svetlo mesečino,
vse tiste ure,
nihajoče v temino
so z votlimi očmi v nas strmele.

Vse tiste ure,
ki zdaj tiho spijo
pod skalnatim pokrovom gluhih let,
vse tiste ure,
trudne zmedenih besed,
mladí smo v dimu premedleli
kakor brez luči jalov cvet.

JESEN V KASARNI

P I S M O — L. M R Z E L

Rad bi ti pisal, pa nimam odkod. Za vse stvari na svetu mora človek imeti vsaj majhen kot — še kadar bi rad umrl, je dobro, da si nekje in da si lahko vsaj zadnjo minuto sam — jaz pa sedim tu, kakor da nisem nikjer, meni sta ugasnila prostor in čas. Lep dan je danes, nedelja je v mestu, ptice letijo čez nebo na jug. Zame pa nikamor ni

nobene poti, tu sedim in si glavo podpiram z rokami in vse moje življenje je prazno in žalostno kakor kovčeg rekrutov: vse je v njem, kar piše ukaz, samo ničesar ni, po čemer je kdaj klicalo srce. In vendar je tudi vojak prav za prav človek.

Tisoč votlih oken se iz rumenih poslopij reži vame in na nobenem ni nikogar. Vsi so odšli, dvorišče je prazno in pometeno, straža hodi ob skladišču sem in tja. Morda sem pa tudi jaz takšnale straža in so me poslali samo, da visim nad to brezdanjo praznino in prisluškujem molku tega kamenja, te zemlje in tega neba, dà, morda so me poslali, naj prisluhnem, naj počakam in naj dam signal, kadar bo prišel čas. Morda sem res edina zadnja straža v tej zemlji, morda visim nad to strahotno praznino že tisoč let in venomer samo prisluškujem in bedim, toda nič se ne zgane nikjer, nihče ne krikne, nihče ne vstane, jaz ne morem dati še signala, še eno kratko večnost bom moral čakati in bedeti. Ah, ne more je biti bolj žalostne službe pod solncem, kakor je to moje čakanje, in tvoje srce je moral zaznamovati sam ljubi Bog, da se maraš še meniti z menoj, ko vendar veš, da sem iz tiste sovražne hiše doma, ki ji skoraj gotovo nikoli ne bo napočil čas.

Čez strehe kasarne se trgata blede solnce in prvi jesenski veter in padata name, ki sedim tu spodaj na vegasti klopi ob zidu in ti pišem te stvari. Od glavnih vrat se utrga vojak in z naglimi koraki spe sem proti meni. V prvi nespametni naglici se domislim, da je morda zame prišla kakšna vest odkod, potem pa se brž spet zavem, kako stojijo stvari, in nočem, nočem ničesar pričakovati. Ah, kakšna vest neki bi še mogla dandanes priti do nas, ko je svet tako uklenjen in zaprt. Nobena roža ne more precveteti skozi zid, nobena misel se ne upa roditi, noben krik se ne more prebiti iz svoje ječe. Kdor bo še skozi te čase hotel ohraniti vsaj majhno vero, se bo moral naučiti, biti majhen, resničen otrok, da bo znal verovati v pravljico: nekoč se bodo odprle gore in nebo, in kar je zdaj, bo šlo od nas, in česar nimamo, se bo nagnilo k nam. Toda to bo moral biti velik, velik pesnik, da bodo marali ljudje v teh težkih, železnih dneh poslušati pravljico od njega.

Sedim tu spodaj in čakam in nobeno gotovo upanje se ne upa zdražmiti v meni. Blagor mu, kdor je v srcu že obupal, pa se še ni vdal — njega ne bo mogel poraziti noben poraz. Toda ko tako sedim tu sredi tega zapuščenega kamenja in si mi vse to sivo, široko kasarnsko dvorišče zdi kakor eno samo veliko jezero večnega, božjega pričakovanja, mi pride na misel, da bi si na tihem nekaj malega vendarle smel želeti tudi jaz. In ko se pod nebom spet zablisejo peroti ptic, ki odhajajo na jug, se nenadoma zavem, da je zdaj na svetu prav za prav jesen in da mora

biti v parku in po gozdovih že skoraj vse listje na tleh. Tu v kasarni, na tem kamenitem, zazidanem dvorišču, pa ni niti enega drevesa, niti enega rumenega lista še nisem videl pasti na tla. O, moj Bog, saj vem, da mi ne pritečejo prošnje za kakšne velike reči — toda en sam rumen list bi morda vendar lahko prišel tudi name, en sam rumen list bi mi morda vendar lahko kanil v te sive dni.

In s to drzno, plaho željo v srcu, ki si jo še upam imeti, sedim na klopi ob zidu in pišem in čakam, da se znoči in da se vrnejo ljudje.

FRANCETA LEVSTIKA LITERARNA KRITIKA

JOSIP VIDMAR

IV

(Nadaljevanje.)

Druga doba Levstikove kritike, ki sem jo v uvodu kratko označil z razdobjem „Klasja“ in „Mladike“, je večidel res v tesnejši ali ohlapnejši zvezi s tema dvema publikacijama triumvirata Jurčič-Stritar-Levstik, ali nekatere Levstikove kritične izjave tega časa se nanašajo tudi na druge literarne dogodke, ki so popolnoma neodvisni od „Klasja“ in almanaha. Tak je prvi kritični spis, ki si ga je zapisal šest let po pripravah za boj z Bleiweisom in ki nosi v današnji objavi naslov „Pisma¹⁵, spisal Valentin Kinraz“ (1865). Pismo je osnutek za feljtonsko polemiko zoper svetohlinsko Svetčevo kritiko o Jenkovih „Pesmih“, ki je izšla za novo leto 1865. v „Novicah“. Ostalo pa je do nedavnega v rokopisu. Navzlic lahkotnosti, s katero Levstik izreka v njem svoje literarne sodbe, ki jih utemeljuje kvečjemu mimogrede, je članek zanimiv zaradi tega, ker vsebuje prve njegove sodbe o liriki. Vse njegovo dotedanje kritiško in estetsko razglabljanje je zadevalo le objektivne literarne oblike: povest, roman, novelo, dramo in epsko pesnitev, to „Pismo“ pa govori tudi o Jenkovi, Krekovi in Umkovi liriki in poeziji, čeprav seveda čisto neanalitsko.

Očitki in hvale, ki jih izreka o teh literarnih delavcih, so v kratkem naslednji: *Krek* je neoriginalen, posnema Prešerna in je nepristen („mnogo je sicer pél o ljubezni, ali ne o tisti... ki srce in dušo vzplamení in razum omračí, ... ktera vse misli vrže v en krog, po katerem se morajo dirjaje loviti, kakor planetje okrog svojega solnca, pél je o ljubezni, ktere nikdar čutil ni“). *Bilc* je banavzarski. *Umku* „pobožnost ne teči v srcu, ampak v hitro sčrčkanih in za gotove novce prodanih plitvih verzih in okornih stíkih“. *Jenku*, ki ga zagovarja, pa prizna „živo

¹⁵ Zbr. delo III., str. 161—168.

izvorno domisel, krepko plemenito besedo, gorko srce, dovolj izobraženosti in izboren okús ter obilo znanja človeških razmér in čutov in ubrane misli“. Nekatero njegove pesmi „niso besede, ampak čista jasna gódba in vendar (so) polne čutov in lepih soglaslo zvezanih mislij.“ — Izmed navedenih, večinoma dokaj običajnih kriterijev je posebej omeniti „obilo znanja človeških razmér in čutov“, zlasti pa zadnjega, ki poudarja v liriki dobro opaženo in izraženo sožitje dveh navidezno nezdržljivih prvin: čiste muzike, ki je kipenje neopredeljivih čustvenih mas, in pa jasnega smisla; nekaka preprosta ugotovitev dionizijskega in apolinskega in njune strnjnosti v eno.

Mimogrede je omeniti še njegovo opombo o Jurčiču, ki ga tu prvič prizna in vzpodbudi. Še isto leto mu izroči za Miklošiča zelo laskavo, vendar kritično nevažno priporočilno pismo.

Naslednje leto 1866. vzbudi „Klasje“ in sproži živahno dopisovanje med Levstikom, Stritarjem in Jurčičem. Prva Levstikova kritična izjava v tej korespondenci zadeva Stritarjev znameniti esej o Prešernu.¹⁶ Levstik je takoj spoznal važnost tega članka in ga je ocenil takole: „Da se ne bodem dolgo lovíl po okoliših, moram na ravnost reči, da tacega kritičnega sestavka Slovenci do zdaj še nismo imeli . . . Preširnova kritika je tako izvrstna, tako po moji misli, da bi Ti le malo-kaj še mogel opomniti, česar bi morda še pogrešal.“ „Mojstrovski“ da je razložil Stritar vprašanje o Prešernovem posnemanju Petrarke, balade in zlasti sonete. „Najizvrstneje pak je to, da si Ti Preširna v celoti razumel in razložil. . . . Tvoj spis o Preširnu bode ‚epoha‘ v našem slovstvu.“ — Levstik čuti, da je s Stritarjevim člankom odločno in srečno začel boj za Prešerna in zoper Koseskega, ki ga je hotel pred leti opravičiti sam. To ga navdaja z zadoščenjem, kateremu daje duška v veliki in vzpodbudni hváli: „Ne vém ga med nami človeka, kateri bi imel vse orodje, kar ga je treba kritikarju, razen Tebe: estetičen tako izobražen čut, bistri um in znanje na vse strani. Jaz bi torej mislil, da se Ti tega polja primi . . .“ [Dve leti kesneje pa piše Jurčiču:¹⁷ „On (Stritar) je prvi slovenski estetični kritik, estetično najizobraženejši južni Slovan . . . Stritar vedno *zida*, kader kritikuje.“]

Vendar mu odobravanje ne zmede kritične pozornosti. Ne glede na vse vrline, ki jih vidi v delu in ki jih neomejeno priznava, opazi tudi nedostatke in jih tudi izreče. Prvo, česar pogreša, je razbor Rizzijeve trditve, „da je Preširen v baladah časi posnemal Nemce, tudi Anastasija Grüna . . . Jaz tega nisem še nikoli do zdaj kritično preiskoval, kar pa

¹⁶ Levst. pisma XXXIII., št. 2, str. 265—270.

¹⁷ Levst. pisma XVII., št. 2, str. 147—154.

bi gotovo storil, ako bi kdaj hotel kaj kritičnega o Preširnu dati med ljudi . . .“ Drugi nedostatek, ki ga ugotavlja, zadeva Stritarjevo obravnavanje gazel, o katerih „bi se morda dalo reči, da so umetnejše sestavljene nego bodi si ktere hoté druge njegove pesmi — kar se tiče jezika, in da je tudi v njih daleč, daleč prekosil Nemce, kolikor je meni znano . . .“ Tretja pripomba pa meni, da Stritar ni dovolj opozoril na oblikovno bogastvo Prešernovih poezij. Važno je, da se Levstik v svojih ugovorih ni dotaknil znane Stritarjeve trditve o Prešernovi ljubezni, ki jo opisuje kot „poetiško fikcijo“. To tolmačenje je kesnejša kritika zelo odločno zavračala kot popolnoma zgrešeno, pri čemer je Stritarjevo misel jemala predoslovno in skoro ne glede na celoto odstavka, ki govori o pesnikovem čuvstvu. Stritarjevo mesto je samo nejasno in ne do kraja preišljeno, ni pa popolnoma krivo. Levstikov molk o tej stvari morda govori nekoliko Stritarju v prilog.

Govoreč o Rizziju, piše Levstik tudi naslednje: „Vendar pa menim, da to (posnemanje nemških balad) se je le bolj ošabnemu nemškemu pisatelju tako zdélo in da na tem ni še toliko neresnice, kolikor na posnemanji Petrarkovih sonetov . . .“ Nejevolja, ki se kaže v navedenih besedah, je morda nekoliko součinkovala pri kesnejši obsodbi Goethejeve pesmi, ki je nepravilna in krivična. — Kritične opazke o Stritarjevem eseju, ki tako naravno združujejo razpravljanje o nedostatkih s priznavanjem epohalne pomembnosti, pa so lep primer Levstikovega pravičnega in treznega kriticizma.

Stritarjev spis je vzbudil veliko razburjenje in je izzval tudi srdito kritiko v „Novicah“. Napadena urednika „Klasja“ sta pripravljala odgovor, za katerega je Levstik sporočil Jurčiču svoje misli o Bleiweisu, Koseskem in Prešernu. To obširno pismo¹⁸ vsebuje o mojstru pevcev in o poetu misli, ki jih do malega vse poznamo iz njegovih priprav za odgovor Bleiweisu iz let 1858./1859. Zato jih tu ne kaže znova navajati. Nove elemente je v Levstikovo ocenjevanje Koseskega prineslo šele leto 1868. Ali o njih bomo razpravljali, ko bodo prišli v naravnem redu na vrsto.

Obe obravnavani kritični izjavi te dobe sta prav za prav samo nekak uvod v Levstikovo resnično kritiko tega časa, ki je kmalu za njima dosegla svoj višek in ki jo predstavljajo trije, štirje pomembni razbori, in sicer: spis o „Ižiji Gregoriču“, obe pismi o Jurčičevem „Desetem bratu“, članek o „Objektivni kritiki“, rokopišna kritika o „Mazepi“ in pa prav tako le v rokopisu ohranjeni „Izprehod“. Časovno

¹⁸ Levst. pisma XVII., št. 1, str. 141—146.

prvi je spis o Pennovem „Iliji Gregoriču“¹⁹ (1867). Levstik ga je pisal kot funkcionar dramatičnega društva in kot literarni kritik. Ker nas tu zanima samo kot kritik, bomo iz društvenega dopisa izločili vse drugo in se bomo ozirali samo na slovstveno analizo.

Zgradba te njegove kritike, ki obsega 39 tiskanih strani, je v glavnih obrisih takale: Najprej ugotavlja zgodovinsko osnovo dramatskih dogodkov in ocenjuje snov glede njene uporabnosti za dramo (str. 252. do 264.). To poglavje je za nas nezanimivo, zato ga kratkomalo preidemo. Na ta stvarni temelj nasloni razbor dela kot objektivnega in samostojnega življenjskega organizma (str. 264. do 276.). Ta oddelek ki je jedro kritike, je urejen tako, da stopnjema in v čvrsto strnjeni logični verigi razkriva delo kot nesmiselno in nesmotrno potvorbo zgodovine; kot organizem, katerega življenje nima določnega in nedvomnega središča; kot vrsto dogodkov brez sprejemljive in prepričevalne motivacije; kot zgradbo brez organskega viška; kot dramsko dejanje brez pravega dramatičnega dogajanja; kot silovito ljudsko gibanje brez jasnih in vodilnih hotenj in idej, brez sposobnega vodstva, brez določenih namenov in brez upanja na uspeh, torej naposled kot brezglavo, nespametno početje množice in njenih voditeljev, ki ne morejo biti tragični junaki, marveč so samo pomilovanja vredni nesrečneži. Tako se pokaže snov Pennove drame v njegovi obdelavi neprimerna, dasi bi v umetniški roki lahko postala dramatična in tragična.

Važnejša dramatsko estetska dognanja tega oddelka formulira Levstik v takele trditve: „Sicer Vam nikjer ne štejem v pregreho, da se niste tam ali tu tesno držali zgodovine; ali namesti tega smemo zahtevati od Vašega dela soglasno dovršeno celoto. Gotova napaka je, da ste na Gubčevo mesto hoteli, a znali niste postaviti Gregoriča, kteremu ste . . . poveljstvo v roko in krono na glavo tako deli, da prav za prav niti on, niti bralec, niti Vi sami ne veste, kako in zakaj? . . . Vaša igra ima torej . . . dva junaka.“ — „Drama neče samo lenih (lepih?) besed, ne samo iz nemških iger nalovljenega bombasta: drama zahteva činov! Gledalcu pred očmi se mora zgodba roditi, razvijati, zaplétati in rešiti.“ — „Igra pride uže na svoj najvišji vrhunec, tedaj na óbrat (Wendepunkt) . . . precej v *druzem* prizoru *prvega* dejanja, akotudi se poprej ni zgodil niti eden res k igri spadajoč, res potreben čin.“ — „Igra sicer ne stoji na mestu, a . . . se vendar ne pomakne za korak dalje, ker se vedno suče sama okolo sebe, le na širjavo rastoč“ . . . — „Igra zaradi premnogih načel načela nima, kakor smo videli, da zaradi več vrhuncev vrhunca in zaradi več junakov pravega junaka nima.“

¹⁹ Zbr. sp. IV., str. 247—285.

-- „S kratka . . . najkončnejša naméra vse kmetske vojne je taka, da niti Vaši kmetje niti Vi niti bralec niti nikdo ne ve, kaj si je misliti o tem . . . Tu smo prispeli do Vašega dela največje slabote, in ta je, da Vaše igre zgodba, kakor ste jo Vi znali porabiti, ni pripravna za tragedijo, da torej Vaša igra ni nikakoršna tragedija nego izpodletéla dramatična poskušnja sè žalostnim zvršetkom; kajti vse ni tragično, kar je žalostno. Ali kmetje . . . s temi silami in pripomočki, s to dušno sposobnostjo, kakoršno jim Vi, časi celó zgodovíni vprek, dajete, res morejo kdaj priti do tega, česar iščejo? Nikoli ne! Ako je to tragično, če komu kako početje žalostno izpodletí, ker sam sebe predrago cení, v neumni slepoti ne znajoč niti svoje kreposti, niti moči tistih okolnosti, s katerimi se začne boriti, potem najtragičnejša osoba vse Vaše igre stojí tekó j na prvi strani Vašega poetičnega dela . . . *Glupost* ne more biti podmet tragediji, ker njeni nasledki budé, če dosti rečemo, le milovanje (Bedauern); a tragičnega junaka ne smemo milovati, ker potem je komičen . . .“

Vzporedno s tem stvarnim razborom prede Levstik neizprosno psihološko analizo in razkriva avtorja kot literarnega spekulanta in modnega blebetača. Njegov raziskujoči pogled neprestano sledi za slabo skritimi nelepimi nagibi v avtorjevem početju. Končno sodbo o intimnem ozadju vsega dela strne v porazen stavek: „Toda . . . ako vso stvar tanje presodimo, potem se . . . pokaže, . . . da prav za prav niti Ilija niti Gubec o teh modèrnih mislih čisto nič ne umejeta, nego da jih je samo pesnik ukazal kričati, in sicer ‚narodnost‘ ter krpo ‚južnoslovanske ideje‘ zato, ker se je mislil najprvo uslužiti pri dramatičnem društvu in potlej tudi pri slovenskih gledalcih, a ‚liberalizem‘ zato, ker brez njega nemški slovstven sposobnják v denšnjem času nima veljave.“

Tako se Levstik po dolgem, temeljitem in nenavadno srditem dokazovanju preko zgodovinskih nesmislov, preko dvojnosti glavne osebe, preko analize motivacije ter motivov dramskega dogajanja, preko kritike njegovega smisla in preko psihološkega tolmačenja nedostatkov povrne k osrednji ocenitvi dramskega dela kot celote, ki je popolnoma negativna. S tem je stvarni in psihološki del kritike, ki izhaja iz vnanje stvarnosti — opravljen.

Tretji in sklepni del kritike (str. 276. do 285.) navede še nekaj podrobnejših opazovanj, kakor očitik, da avtor ne pozna slovenskega življenja, nekaj posebno očitnih in motečih neverjetnosti, nezaključenost nekaterih začetih motivov, tehnično nespretnost, ki povzroča, „da so gledalci o jako važnih stvaréh časi predolgo v neznanji“, in nekatera zelo očitno vplivana mesta. Naposled pa spregovori še o splošnem zna-

čaju avtorjevega pisanja, ki se ne zrcali toliko v umnosti in doslednosti zgradbe in dejanja, marveč v bolj skritih in manj prijemljivih lastnostih njegove tvorbe, in ki prav za prav šele do dna izpovedujejo podobo avtorjevega duha. Eno tako svojstvo so človečnosti ustvarjenih oseb. Pennove so vse „po šabloni, uže sto in stokrat igrévano in vidévano“ . . . Druga stvar te kategorije je ton dialoga in vsega pisanja: „Kader hočete biti dovtipen, vselej ste neukreten, vselej neokusen; kader hočete po naravi črtati, vselej se Vam podobe sprevržejo v surovost ,z odprtimi gobci‘ ali v ‚brljavo‘ in ‚kruljavo‘ karikaturu! Pa najlepše je, da Vi vse to delo počenjate ‚ad captandam benevolentiam‘, samo zaradi ‚efekta‘, kateremu maliku v dar zažigate vse drugo, postavivši ga za glavno dramatično pravilo.“

Kritika o „Iliji Gregoriču“ je poleg kritike o Ciglerjevi povesti in Cegnarjevi pesnitvi edina Levstikova dovršena in nekako javnosti izročena slovstvena kritika, kajti odposlana je bila kot dopis dramatičnega društva avtorju obravnavanega dela, nemškemu pisatelju Pennu. Dodelana gotovo ni nič manj nego stvari, ki jih je pošiljal v knjižno javnost, zato nam v nekem smislu posreduje podobo Levstikove kritične dejavnosti, kakršna bi bila, če bi bil v tem področju prišel do svobodne besede in sistematičnega dela. Ta najobsežnejša njegova kritika se sicer nanaša na zelo neznatno delo, toda kot kritična tvorba je zasnovana, zgrajena in izvedena velikopotezno, s prodirno umnostjo in mogočno prepričevalno. V nji se z veliko jasnostjo kaže Levstikova kritiška osebnost, ki je ne morem opredeliti drugače, nego s trditvijo, da je bila osebnost izrazitega in poklicanega kritika. Kajti v spisu se določno izražajo in uveljavljajo vse bistvene osnove velike kritične potence: znanstveno analitska strast, dvojna intuitivna jasnovidnost: stvarna in psihološka, ki se pri dokazovanju opirata na probojen in logično gradeč razum, — in pa sposobnost živega in nazornega izražanja. Med temi svojstvi je pri njem morda nekoliko poudarjeno splošno znanstveno analitsko nagnjenje, ki se rado mudi pri goli, resnični znanosti dostopni, vnanji stvarnosti, in ki se je v velikem razboru Koseskega pokazalo kot jezikovna kritika, tu pa kot volja, čim točneje se seznaniti z zgodovinsko snovjo, na kateri je drama zasnovana, — torej kot volja, ki naposled za kritično analizo literarnega dela niti ni nezogibno potrebna. Vendar se ta enostranost kaže samo v obširnosti vnanje stvarnih oddelkov, po intenzivnosti pa razčlenjevanje, ki sloni na intuitivnih močeh, ne zaostaja za znanstvenim.

Poudarjene omembe vredna se mi zde poleg splošnega pojmovanja in razlaganja dramske tvornosti in tragičnosti tri mesta te kritike.

Prvo zaradi širokogrudnega in pravilnega pojmovanja umetnikovih dolžnosti in pravic do zgodovinskih snovi: „... ne štejem Vam v pregreho, da se niste... tesno držali zgodovine; ali namesti tega smemo zahtevati od Vašega dela soglasno (harmonično) dovršeno celoto.“ Drugo zaradi ostrega razlikovanja med pravim in nepravim dramskim dejanjem, med pravim in nepravim potekom dogodkov: „... igra sicer ne stoji na mestu, a... se vendar ne pomakne za korak dalje, ker se vedno suče sama okolo sebe, le na širjavo rastoč...“ Tretje kot plastičen opis dramskega dejanja, ki ga opiše kot „res k igri spadajoč, res potreben čin“. — Levstikova velika in visokoumno neizbirčna kritična vnema in sposobnost sta tudi to slabotno, nelepo in maloumno delo izkoristili za veliko kritično in slovstveno vzgojno dejanje, ki je ostalo edini njegov kritični čin na polju slovenske dramatike. (Konec prih.)

PISMO

F E R D O K O Z A K

Spomladni večeri zalivajo zopet s svojo svetlo, dehtečo lučjo mojo sobo, spomladni večeri, moji prečudni znanci. Zmerom, vsako leto, kadar se vrnejo, razgibajo v srcu sveže zveneče strune in dasi mi je njih pesem manj razumljiva kakor draga, imam vendarle, takole ob zadnjih, v mrakovih se izgublajočih zvokih zmerom občutek nečesa, kar sem v zadnjem hipu vsaj približno doumel, v nekakšni umirjeni bolečini resignirano razumel. No, nobenih skrivnosti nimam v mislih — le nekaj vsakdanjega, vseskozi človeškega, kar pa sredi cest in prerivanja med svojimi bližnjimi navadno pozabljamo. Če pa sediš doma in strmi v tvojo sobo svetli obraz zahajajočega solнца — vse zavese gore v hladni belini — in se ti zdi, kakor bi se nekaj daljnega, nadzemskega ustavilo ob tvojih šotorih, da se mimogrede razgleda po tišinah, grenkobah in računih tvojega življenja, tedaj, dà, tedaj vem, da so vezi med onim in našim življenjem tam zunaj in morda celo več kakor vezi; morda pa vendarle poji v mokrih, očesu skritih globinah ista strahotno brezsrčna, brezčutna slast in moč vse vidne in nevidne utripe življenja, preko in mimo ubogih, napuha polnih računov našega razuma.

Pa kam z razglabljanji! Moje okno zaslanja od vrha do tal spomladansko nebo, na zahodni strani ugaša dan, čist in zlat, in v mojem srcu poje grenkosladek glas o nekom, ki se poslavlja. Dà, v tem je tisto hipno razsvetljenje, tik pred tišinami somračja, v vdanem pozdravu tistemu sijajnemu, brezimenskemu, ki se je mimogrede ustavilo ob oknu tvojega

srca. Tedaj zaslutiš, kako drsi po travah in cvetju zamišljena roka, kako se utrne preko zemlje bridkost. Nekdo odhaja, polahno in težko, in nekdo je vzdrhtel, splaščen in vase zasanjan. Tako je spomladi, ko se odpravlja življenje na pot in je vsak dan kakor praznik novih smeri in dognanj in razgledov. Vsak dan je dogodek, živ in neizbrisen, odkritje novih svetov in zvezd. Dà, tak kratek dan — kadar pa zagori še enkrat, kadar razpne še zadnjič hladni blesk svoje glorijske nad opojno brstečim življenjem, tedaj se poskrijejo ptiči v najgostejše zelenje, da so zbrani v samoti za svoj najtišji spev. Svetlo strmenje v ozračju, plaha pesem od bog ve kod — dogodek je ugasnil za zmirom. Namreč ne dan — kaj bi s tem dolgočasnim imenom. Dogodek!

Napisal sem to besedo in ji prisluškujem, tih, skoró radoveden. Njen odmev se nosi po hladnem pokoju srca kakor že davno pozabljen spomin in drami jato občutkov, ki so še nedavno skoro s slepoto udarili gladino notranjega ravnovesja. Toda misel je mirna in ne drhti. Kaj bi s fantastičnimi čari iz podzemlja! Nocoj sem sam, tako sam, da se me je skoro dotaknila tesnoba osamljenosti in odtod morda ta grenka kapljica v duši, ki vzbuja željo po nekom, da bi se pogovarjal z njim. Nič ne de! Razumel boš in zraven opravičim svoje dolgo molčanje, dasi je zoprno dušiti v sebi muke, katere prizadevajo lastne besede, ki jih gledam na papirju. Kako vse laže bi bilo govoriti v somrak, kar enostavno govoriti; malo o ljudeh, malo o sebi in o vsem tem, kar mi je slučaj zapletel med noge in kar bi bilo celo malce smešno, če bi ne imelo še v pozabi nekega bleska skromne, bele lepote. Govoriti! In kadar bi se dotaknil takih strani naših pisanih dni, bi čutil v tvojih očeh veseli blesk, ki je domač in ki zagori, kadar govorimo o dobro znanih stvareh iz notranjih žepov, ne sicer skrivnostnih, pač pa ne čisto javnih. In dvignil bi se s stola, utrnul cigareto v pepelnik in s povzdignjenim „Dà, dà!“ začrtal uvod. Sprehobil bi se po sobi, obstal pri oknu in s hrbtom proti meni bi ponovil svoj „Dà, dà!“. Potem bi se okrenil, sedel na pisalno mizo in se igral z nožem za papir.

„Torej tvoje staro znanje še zmerom drži?“

„O drži, drži — zakaj bi ne!“ bi ti odvrnil z veselim smehom, kakor bi me zabavalo tvoje previdno, prizanesljivo otipavanje.

Kako bi ne držalo! Vem, da se čudiš, zaradi teh razjasnenih let se čudiš. Toda stvar je enostavna. Pri vseh takih znanjih je potrebno, da je nekaj posebnega v njih, da imajo drugačne temelje kakor poprej, v vihnih dneh, v muhastih burjah naših čuvstev in razpoloženj, ki mučijo mlado kri in ji razkrivajo zdaj rožnate privide sreče, zdaj zopet praznote in kaj vem, kaj še. Če si gledam včasih pod kožo, se skoro

čudim samemu sebi. Saj veš, da nisem bil nikdar bog ve kako stalen. Zdaj pa vendarle — da se poslužim tvojih besed — drži. In kadar mi misel bežno preleti ves ta odnošaj, mi je zmirom jasno le eno, da so namreč pogoji tega — dovoli — prijateljstva posebne vrste, trdni in prijetni obenem. Ona kakor jaz — oba imava že nekaj izkušenj za seboj, oba sva videla življenje že od več strani in oba, lahko rečem, nimava do vse te pisane menjave dni nobenih prav na eno karto vrženih, trmastih zahtev. V dobrem pomenu sva oba bolj ali manj pametna, to se pravi, da ne iščeva nepotrebnih izrednosti in učinkov; oba se zadovoljujeva s tem, kar je živo in resnično, in v tem je morda celo kos človeške modrosti, da se izživljamo v okviru danega. Ničesar pretiravati, nikdar poseči preko danih mej — vidiš, to rode izkušnje in zopet le izkušnje, ki nam počasi, v teku let, snamejo z oči brezumne očali iluzij, s katerimi smo pol življenja merili svoja pota kakor nebogljeni pijanci. Brez njih se nekako ustališ med stvarmi in si ves njihov. Razumejo te, puščajo ti svobodne roke in življenje postane le preizkušnja na ostrini okusa. Nikdar se nisem vpraševal, odkod njej mojemu podobno gledanje v svet — brez besed sva se razumela in uravnala korake. Drug ob drugem, vsak na svojem, brez utesnitev, brez vezi. Nikdar ji niti v očeh nisem zasledil očitka, kadar me ni bilo več dni. Niti vprašanja, dà, niti vprašanja. Kakor bi brala v moji krvi, kako se boji enakomernega pretakanja in kako jo prešine žar, če sama poišče in da ni iskana.

Seveda imaš zopet svoje misli. Kar vidim te, kako dvigaš obrvi: Da me je prav na ta način privezala na tako nevarno vrvico navade? Lahko ti je trditi, ko je pa ne poznaš, ko ne veš, kako čudovito zrela žena je. Priznam, da se mi je v hipu, ko sem zaslutil tvoj ugovor in hotel razgaliti pred teboj vso njeno dušo, da se mi je zazdelo, kakor da ne morem z enostavno kretnjo doseči njenega bistva. Toda temu je vzrok le dejstvo, da nisem doslej še nikdar poizkušal kaj podobnega. Dà, ti je ne poznaš in jaz — jaz se je sicer ne zavedam, vendar jo čutim. Kako čudno nerazumljiva mi je bila prve dni. Niti z mislijo se ni dotaknila vsega tistega, čemur pravimo osebno življenje. Ni me vprašala ne po tem ne po onem in, če sem sam kaj pravil, je poslušala in ni silila za zavese, ki jih namenoma nisem odgrinjal. Napolnila je vso sobo z najinim srečanjem, vendar samo s tem, s periščem med seboj si darovanih minut in nič več. Vsega drugega se je ognila in vse drugo je pokrila z obzirno kretnjo molka, kakor da sploh ni bilo in ne bo nikdar njej namenjeno. Skratka ni mi skočila na sredo poti kakor razposajeno, nediskretno otroče. Narobe — zmerom ob strani, zmerom uslužna, sicer pa

skoro nevidna, kakor bi jo sproti moja želja šele priklicala v življenje. In kadar je odhajala: Čakaj, spremim te! — O, ne, zakaj! Bilo bi ti morda neprijetno; svoje ljudi imaš, svoje ozire, ne, ne! In je šla, s smehljajem na ustnih. Včasih se je zgodilo, kadar sem bil pust in siten, da se je znašla sredi sobe kakor cvetoč vrisk. S polnim naročjem cvetja me je pozdravila, razpostavila cvetlice po lončkih in se potem privila k meni tako vroče, tako tesno, kakor bi se mi prisesala na kožo. Zmerom je živela le najinim srečanjem in nikdar ni poizkušala odpahnuti vrat, ki jih sam nisem odprl. Čudno, da mi je zdaj, ko ti pišem in zbiram zunanje pojave, skoro tako, kakor bi je niti sam ne razumel docela. Toda takšna je bila, dà, takšna je. Ko je šla prvič od mene in sem jo samo temno slutil, sem se naslonil na okno in gledal za njo, kako je brzela skozi predmestni večer mimo zelenečih dreves, ljudi in prašnih hiš. V srcu se mi je zbiralo kakor širok, prisrčen pozdrav in kar žal mi je bilo, da ga nisem mogel glasno izreči. Kaj bi ji rekel! O, marsikaj! Na primer: Vesel sem te, ljubica, res vesel in ker si ti bitje, ki hodi mimo ogalov in robov, kakor bi jih ne bilo, in ki se nikdar ne zadeneš ob karkoli, kar bi utegnilo biti odporno in občutljivo, mi ni mar, odkod si, iz kakšnega sveta in od katere nebesne strani. Ne bom te vprašal po številu moških, ki si jih kdaj srečala, ne po njih imenih; tudi sledov njihovih rok ne bom iskal po tvojem telesu in tvoji duši. Čemu, bože moj, čemu! Kdo ti je poljubljal prsi, koga je zibal tvoj objem? Čemu! Komaj včeraj sva se našla, pa sva v trenutku vedela, zakaj sva se poiskala. Srečala sva se, kakor dva gola otroka, in danes se mi zdi, da si bova drug drugemu vsakdanji kruh. Saj ti se nisi reševala v nevedno igro — brez besed in enostavno si mi povedala, da je jed potrebna in smotrna, da pa ni navada. Dà, dà, jesti svoj vsakdanji kruh! Zaradi tega sem te bil vesel, zares vesel. Stegnil sem roko, pa se mi je zlila v perišče vsa tvoja kri — brez ceremonij, brez gest. Tako sežeš v studenec in roka je polna napoja. Glej, tako bi jo pozdravil, pa še drugače, da bi povedal, če bi mogel, s čim me je tako nenavadno razveselila. Ta njena kri, ki je gorela v odprti posodi, kakor se plemenita samica napoti v megle spomladanske noči, da uteši žejo. Ti pa govoriš o navadi! Seveda, ko je ne poznaš! In zraven tega, ah, kako naj ti povem! Ona ima prsi, ki jih imam rad. Polne, skoro trudne v svoji zrelosti! Kadar mi tople in sladkemu sadju podobne izpolnijo dlani, me omamijo in kri po žilah se zgosti, da me boli njen težki utrip. O, ne boš, ne boš mi pravil o navadi!

Toda ti si nezaupljiv in misliš, da ležeš vsaki stvari na dno, kadar se loviš za muhami. Zamišljam si tvoj obraz, kako sije skozi mrak enkrat resnoben in preudarjajoč.

„Morda te ima pa rada?“

Rada? Ljubezen? Odkdaj pa pozna pametno znanje ljubezen? In končno — kaj je ljubezen? Pustiva to, pustiva! Nisi zadovoljen? Da sem se morda sam zaljubil, nevede kdaj? Kaj imaš s to ljubeznijo, da ti je venomer na jeziku. Beseda kakor: življenje. Kaj se pravi živeti? In ljubiti? Vidiš, bratec! Treba zlesti pod klop in odriniti učenost. Kakor kdo more, kar kdo je! To je vse. Toda ti — poznam te. Od nekdanj si rad v družabni urejenosti iskal okvira za prirodne pojave. Poklic, sveti zakon . . . Nič ne skrbi, ne boš me spravil pred oltar.

V mojih očeh je stvar drugačna. Seveda se takoj zavarujem, da me nikakor ni volja dvigniti prapora teorije in zasenčiti ž njim živega dogajanja in presnavljanja. Teorije so pač opora slabokrvnim in suhim srcem. V mislih mi je le podoba, slučajna in morda samo v mojih obzorjih prijemljiva. Včasih namreč se zdi, da so trenutki v našem življenju, v goščavah in bujnih vegetacijah prvih pokrajin mladosti, da so trenutki kakor strahotna luč, nenadna in porazna, katere sij ne ugasne nikdar več. Ne mislim razgledov v solnčni svet in lepote in harmonije — ne, ne! Čisto drugače. Kakor če potuješ skozi črno noč in gre po drevju zamolklo bučanje, podobno onemu, ki ga zaznaš, kadar sloniš z ušesom nad podzemskim slapovjem lastne krvi, pa ti naenkrat prekolje nebo plameneč blisk in ti si izgubljen in slep sredi divje noči. To so trenutki, ki žare v srcu vse življenje kakor rdeča rana in včasih, kadar se oziraš nazaj, se ti zdi, da je skoro vsak tvoj korak obrizgan od njene strme svetlobe. Potrebno ni, da je korak podoben koraku — kaj še! Tudi če je ves drug — oko te rane ga je gotovo obliznilo. In še pozneje, ko se reka dni razlije po zložni strugi, umirjena, celo pokojna, še takrat gre preko valov, kakor bi jih od daleč nekje obseval mrtev spomin . . .

Zakaj ta pridiga? Tako — zaradi tvojih besed o ljubezni. Če bi bil pri meni, bi se gotovo razvnela v prerekanju in ugibanju, in bog ve, če bi kaj posebnega doumela. Jaz sem se pa spomnil — tako mimogrede — neke davne noči in zdi se, da je z mojo pridigo v tesni zvezi, oziroma da moram pristaviti še piko, če sem že pričel stavek.

Bil sem takrat še sila mlad, menda nisem imel niti osemnajst let. V zgodnji spomladi sem ponoči taval po mestu. Od juga je pljuskal vroč veter, da so mežikale svetilke kakor sveče. Po cestah in s streh se je stekala snežnica. Iz kopnih travniških zaplat je vstajal presunljiv duh po zemlji; duh, ki razpali kri kakor lepo ženo spomin njene najtišje strasti. Taval sem po mestu, po gluhih, praznih ulicah in brodil po vročem vetru. V drevoredu sem dohitel deklet; ne tistih eno, ki so jim nočne ure delavnik. Pač pa deklet, ki jih rode tu in tam naša predmestja

— metuljčki smo jim včasih rekli. Srečuješ jih po mestu z romantičnimi klobuki, pretirana moda razkazuje njih žejna, brsteča telesa, v očeh jim pa gori sen o velikem svetu. Kino, bari, velika mesta, življenje, razkošje. Iz svojih temnih, predmestnih bivališč, kjer so sobe natrpane s črvido šaro in otroškimi jokom in kjer so dvorišča kupi kamenja sredi polomljenih plotov, so nekega jutra stopile v sijaj svojih sanj in navadno se s svojimi nožicami več ne dotaknejo tal. Počasi pogrešiš zdaj te zdaj ono. Vzel jih je svet in kadar se vračajo, imajo oči kakor južno sadje sladke, v telesu žamet zgodnjega razcvita v prevročem solncu. Smotrnost sveta jim ostane tuja, za zmerom so posvečene blesku in sladkosti. Metuljčki! No, srečal sem tako dekle, v tisti vroči noči. Bila je skoro še otrok in tudi dobra kakor otrok; le krog ust je dihala sled sladkosnednih razvad. Zavedal se nisem, toda čutil sem z vso svojo napol prebujeno krvjo, kako gori po otroško samopašni nasladi. Pretegnila bi svoje lepo telo in se sama smejala svoji vabeči nagoti. Stala sva pod svetilko. Poljubila me je na usta, dolgo, razposajeno; moje roke so splasene odkrivala žensko. Mižal sem, v žilah je vrelo gosto, temno. Vrtinec nejasnih, po bliskovo se menjajočih podob je bičal zavest. Topla nedra pod mehko svilo, bela rama, nožice, ki se ne dotikajo tal. Noge v svilenih nogavicah! Ah, da razumeš — takratna moda! Skrito, neznano. Nožice v črnih, svilenih nogavicah! Oklenil sem se je z vso silo, da sem čutil na rokah njena mehka stegna. Tedaj me je uganila in se mi iztrgala. Z grešnim smehom v očeh je prišla krilo in ga dvignila visoko, visoko. Nožice, ki se ne dotikajo tal! Krasne, razkrite; vrh nogavic meso, ki se je smejala kakor njena grešna usta. Polna, zrela lepota, mračna slast! Padel sem in zaril obraz v sladki, vroči smeh. In tedaj me je obšlo, kakor bi se razletel v meni ves svet: Nezavedno je zraslo v duši, da bi se lahko zgodilo karkoli, pa bi bilo ubogo, ničevno spricho mogočnosti pekla v moji notranjosti. Pahnil sem dekle od sebe in pobegnil. Sto nevidnih rok v meni je poseglo po svetostih človeka in jih strgalo v blato, v nič, v posmeh. Rogal sem se ljubezni sveta, zakonom in zarjam srca, vsemu, vsemu. Dušil me je vrisk pravice, oblasti samca, temne, brezumne svobode. Zavpil bi, na boj izzivajoče, z okusom smrti v ustih. Zahotelo se mi je, da bi padal, padal! Razbiti, raztreščiti se in uživati slast, kako udarjata telo in glava ob ostre skale. Begal sem okrog in se končno znašel v predmestju nekje, sredi blatne ceste. Vrsta črnih, golih dreves je tičala ob njej v strjenem molku, na nebu so sijale zvezde. V meni sta rasla mir in čudna, dobra bolečina. Obšla sta me usmiljenje in žalost, ne da bi vedel, zakaj in kako. Žalost, ki rase kakor skromen, veren cvet ob stenah nepremakljivih dejstev — tiha, vse umevajoča sestra. Svet okrog mene je oživel

in se mi približal; črni zaboji hiš, v nebo razpeto drevje, uboga, blatna predmestna cesta. Hodil sem po njej, se pogovarjal ž njo in njen obraz mi je bil bližji in bližji. Ti cesta med hišami, ki vežeš domove in si življenju struga! Kolesa voz in kopita dirjajočih konj ti razrivajo lice — veriga vihrajočega življenja. Kdo te je ranil tod, kakor bi se mu naenkrat zahotelo v drugo smer? In tam, kdo je šinil v ravni ostri črti mimo? Sledovi molče, sledovi, rezani v prah in blato in prst. Dà, sledovi molče, v kolesnicah se motno pretaka voda. Hladen blesk nedosežnih zvezd je sinil v njej, v tem hipu polnočne samote in miru. Tako dere reka potreb in ciljev in vihrajočih strasti preko srca, struja slepe, nikdar utešene krvi. In za njo brazde in blato in blede zvezde v črni, kalni vodi. Hodil sem po predmestni cesti in sam ne vem, zakaj se mi je zdelo, kakor da sem doma. Če bi v tisti uri srečal metuljčka, bi jo stisnil k sebi in ji pobožal lica. O ti cesta skozi noč, ti živo človeško srce!

Pa kam se izgubljam! Kaj ti pripovedujem! Oprosti — misel je nehote oživila ta mrtvi spomin, danes, ko se že umirjeno, skoro pokojno prelivajo dnevi življenja. Mrtev spomin! Govoril si o ljubezni, pa nisi pomislil, da ima vsako srce svojo živo rano, ki mu sveti v temah in neznanostih. Kakor kdo more, kajne! Seveda, bog ve, kje je pravo mesto podobnih doživetij. Zato ni prav, če misliš, da sem imel posebne zveze v mislih. Preteklost se je utrnila v meni kakor večča — kdo ve, odkod in kam. Sploh pa — vse to o moji prijateljici in o mojem znanju — vse to se je prav za prav nepoklicano prikradlo v ta moj razgovor s teboj. Morda sem hotel le malo pojasniti — odveč, čisto odveč. Ne tega, kar je danes, pač pa nekaj, kar se je zgodilo, kar je že pokopano in kar je, recimo, zakrivilo, da sem molčal tako dolgo, o tem sem se hotel pogovarjati s teboj. V meni je in nocoj sem nekam čudno sam, pa me je obšla volja, povedati nekemu, kar tako, kot zgodbo, kot skoro malo verjetno zadevico, za zrelega moža res malo verjetno. Vendar, kaj bi! Dokler živiš, si kakor na stežaj odprta hiša. In kdo more trditi, da se pozna in da ve, kateri veter se bo ujel in razšopiril v prostorih njegove notranjosti. Zamaješ se, zanihaš in, ko se umiriš, se smehljaš samemu sebi, posebno, ker jasno čutiš, da se ne moreš razumeti.

Pustiva torej moje znanje, ki drži in teče svojo pot. Povem ti zgodico, pokažem ti tvojega starega kajona v prav posebni spomladanski luči. Namenil sem se in bom iskren, z okoliščinami in slučajem, ki mi je tako nenadno preskočil pot in mi pripravil celo nekaj grenkih ur.

No, na kratko! Mesec dni ali nekaj več bo tega, kar sem se nekega večera znašel v veseli družbi. Nekaj mojih znancev, nekaj deklet. Omeniti moram še spomlad, da ti bo razumljivejše naše sijajno razpoloženje.

Sedeli smo na odprti verandi; zunaj noč kakor zastor, le bližnja drevesa so pomakala skozenj svoje mlado, sveže zelenje v ostro luč električnih žarnic. Sedel sem poleg dekleta s sijočimi očmi, ki je bila vsa en sam bister, prisrčen smeh. To je bilo vse, kar sem vedel o nji, daši sva se ves večer prav dobro razumela. Od časa do časa sem lovil lastne besede na ušesa in se čudil, zakaj govorim prav to in to, daši nimam pojma, koga imam pred seboj. Toda taki občutki so zmerom neprijetni, zato sem se jih pridno otresal. No, večer je minil in bi sam zase prav za prav nič ne značil. Sto drugih takih je šlo že mimo in sto podobnih znancev. Ko sem legel v posteljo, mi je še za trenutek oživila v spominu vsa družba. In kakor zmerom v takih primerih se je oglašil v ušesu odmev nekaterih stavkov ali posebno poudarjena beseda; deklinška roka v beli električni luči je oživila v očeh, izrazita kretnja, na namiznem prtu počivajoča fantovska roka s cigareto, srečanje dveh pogledov in podobno; in za vsemi temi drobci pred kratkim ugasle resničnosti so se zgoščali obrisi osebnosti kakor v ozadju rastoče sence. Le ena predstava je ostala ista kakor ves večer: dekleta s sijočimi očmi in bistrim, prisrčnim smehom. Kakor svetla plošča v solnčnem blesku. Tu zadaj nisem zaznal nobene sence in sem se skoro že v polsnu znova začudil. Kakšno je to dekleta? Vprašanje je ostalo brez odgovora.

Čez dva dni so me prav isti ljudje vabili na kratek izlet. Dogovorjen sem bil s svojo prijateljico in nisem mnogo mislil na vabilo. Ko sva pa popoldne sedela doma in se je vlivalo skozi zastore solnce v sobo kakor iz drugega sveta, me je naenkrat obšla želja po svetlobi, travnikih in dišečem zraku. Moja znanka se mi je smejala, vendar se je kmalu poslovila in jaz sem se odpeljal za ono družbo. Našel sem jo, ko se je že mračilo, in gozdovi so že dihali hlad in večerno vlago. Dekle s temnimi, sijočimi očmi sem spoznal že od daleč. V sinji obleki je kakor oblak počivala med drugimi in ko me je zagledala, se mi je zdelo, da se je pod smehom njenih oči nekaj zganilo kakor pozdrav. Morda sem se motil — pa saj to je itak vseeno. Prisedel sem. In zopet prijeten večer, nič posebnega. Oziroma le malenkost. Fantje so se razgrelji in opazil sem, kako se je tistemu sinjemu oblaku približala moška roka. Dekle jo je zavrnilo. Ta kretnja mi je obvisela v očeh in sredi razgovora sem v mislih šel za njenim živcem. Kratka kretnja, en sam zgib. Vendar je razkrival posebno življenje. Veš, kadar se ti posreči, da v življenju pozabiš samega sebe, spregovori človek okrog tebe v tisočerihih načinih. Vsaka roka, vsaka poteza govori, usta so kakor skrivnostna pokrajina, ki ti užgo na ustnicah okus človekove krvi; oči, oblika telesa, vsa ta živa snov, ki jo oživilja ogenj enega življenja, vse ti pripoveduje o sebi

in ti razkriva še tisto, česar se morda bitje samo zavedno ni niti dotaknilo. Tako sem prestregel glas tiste njene kretnje. Bila je kakor prvič v življenju storjena, dasi sem čutil, da bi bila v sto primerih ponovljena zmerom enaka. Neposredna, iz dna srca sprožena, brez senčice neiskrennega občutka ali večkratne zunanjustne rabe. Tako se zgane človek, ki je v samem sebi ves ena sama neskajljena vsebina, od ljudi in sveta nedotaknjena. Mi, ki živimo v družbi, navadno ne razkrivamo več takih čistih utripov življenja. Kretnja onega dekleta me je spomnila živali, ki jim je svoboda ohranila vso brezmejno plemenitost nature. In bila je prav tako krik strahu, muke in splašenosti, kakršna morda obide v smrtni nevarnosti živalsko bitje v gozdni divjini. Dà, prave globoke muke srca in splašenosti zaradi nenadnega, čeprav brezpomembnega, pa vendar nezaslišanega nasilja. In bila mi je ves večer pred očmi, ne da bi našel pravi most med njo in veselim smehom, ki je neprestano zibal dekletove ustnice.

Pa kaj ti pripovedujem podrobnosti. Sešel sem se z njo v družbi še tretjič in še večkrat in zmerom me je obhajala neprijetna zavest, da ji ne vidim v dušo. Včasih me je spreletelo kakor neugodje, da gledam mimo predmeta, včasih se mi je zopet zdelo, da stoji ona nekje onkraj mojega sveta, na čisto drugem koncu življenja. Čudni občutki, kajne? Toda dejal sem, da bom iskren, torej pripovedujem, kakor sem doživljal. Bila sva z dekletom že dobra znanca, ko sva se neke noči v isti družbi znašla na nekakšni veselici ali kaj. Godba, ples, rdeči, smejoči se obrazi, plavajoči po žarki, ostri luči in ugašajoči v sencah in mrakovih. Rumeni, modri balončki, vpitje, v ozadju molk noči. Proti jutru smo se vračali. Ves večer sem imel občutek, da me njene oči vabijo, dasi me je motilo neko temno strmenje, ki se je včasih dvignilo kakor črna stena v njih. Vedel sem, da kri ne pripeva krvi in vendar — vendar —. Ko sem jo spremljal domov, sem jo na samotnem kraju objel in poljubil. Ni se branila; morda je celo pričakovala tega. Toda tisto strmenje v očeh je naenkrat stalo pred menoj kakor brezno, nepojmljivo grenko nasprotje smeha, ki se ji je strdil okrog ustnic. Spomnil sem se svoje prijateljice. Njeni poljubi so bili tako skrbno darovana sladkost! Tu pa je utripalo v mojih rokah čudno, nedeljeno življenje, voljno sicer in vdano, a vendar kakor bi stopil mimo. Skušal sem razgreti v njeni krvi slast — tedaj mi je rahlo pritisnila dlani na lica —. Danilo se je, ko sem stopal domov po praznem mestu kakor po pustem, obokanem hodniku. In na tihem se je pcedil nekje v meni curek posmeha. Ona kretnja zadnjič! Slučaji, slučajji življenja!

Zjutraj sem se prebudil z občutkom nečesa zoprnega, grenkega v duši. Bilo me je sram pred samim seboj; čemerin in začuden sem obležal v postelji in strmel vase. Kaj se je zgodilo? Namestu radosti in ugodja — sram, grenkoba. Zaradi prijateljice? S priprtimi očmi sem tupal po sebi. Ne zaradi prijateljice. Zaradi onega dekleta, zaradi nedeljenega življenja, ki je kanil vanje umazan poljub. Skočil sem iz postelje, se ogrnil in sedel k oknu. Ulica je z zlato solnčno ploskvijo preklana kipela v mladem dnevu. Vozovi, otroci, ljudje, ženske. Dà, ženske. Hodile so po svojih opravkih in se zibale v mehkih prožnih bokih. Deklina iz gostilne je hitela čez cesto in stiskala hleb kruha k prsim, da so se ji napele pod tenko bluzo. Mlada študentka s sladkimi mečami in zardelimi lici, gospa v privilegiji se svili, služkinje. Ženske, ženske! Gledal sem jih kakor v deželi izven vsakdanje resničnosti in čudno ostro so mi govorile njih posebnosti. Te kretnje in črte, ta zgovorna nevidna očesa krvi, ki so mežikala v dan, se opajala v luči, toploti in javnosti! Slast mesa, plodnost telesa. Kadar je med njimi in med teboj pretrgano zagrinjalo skrivnosti, se jih navadiš gledati v njih zemeljski podobi, na ravnini, kjer se brez laži in svobodno srečujeta tvoj in njihov element. Odkod torej beseda o umazanem poljubu? — Bil sem nezadovoljen s samim seboj. Strmel sem na ulico in prebiral podobe, ki so drsele skozi luč. V spominu pa je živelo strmenje temnih, sijočih oči, ki mu nisem mogel uzreti dna.

Popoldne me je gnalo, da sem jo poiskal. Pozdravila me je brez posebne zadrege, oziroma, da sem pravičen, brez vsake zadrege. Zdelo se mi je, da je tiho in sama zase obračunala z dogodkom in ga za vselej vrgla čez glavo. Njene oči so polno strmele v obraz življenja, brez senčice spomina, brez odseva prejšnje noči. Čutil sem, da je jasna v sebi, in to me je menda zmedlo. Kakor bi se hotel z enim mahom rešiti neugodja in vsega, kar me je vznemirjalo že ves dan, sem zgrabil stvar za srce.

„Ni mi všeč ta včerajšnja neumnost! Danes, ko sem se zbudil, sem se oštel. No, samo toliko, da povem, ker mi je zoprno!“

„Zakaj?“

Njeno vprašanje je bilo mirno in vendar tuje. Morda jo je moj odgovor zanimal, vendar ni bržkone nič zaviselo od njega. Dolgo sva molče merila pot. Sredi gozdne samote sem jo prijel za roko. Da sem govoril o svojih občutkih, vem, ne spominjam se pa, kako in v kakšnem smislu. Vem le to, da me je gledala pozorno in premišljeno, kakor bi strmela nekam za moje besede, kamor se niti sam nisem videl. Pozneje sem spoznal, da tako gleda človek, kadar meri sebe in svet, prav za prav slep, le s srcem, z dušo in krvjo uprt v neznano, ki prihaja. Pra-

vim, pozneje sem spoznal. Takrat ne. Takrat sem držal v svoji njeno malo roko in doživljal nekaj čudnega, nenavadnega. Ta drobna ročica, ki mi je utripala v dlaneh kakor nebogljeno, s puhom poraslo pišče, je s svojo bistro čistostjo zasukala v meni podobo sveta, da sem se zgrešil in omahnil v vročo strujo notranje sreče. Nekaj mi je seglo v srce in sam ne vem, ali je bila solza ali smeh. Sklonil sem se in si jo tiho pritisnil na čelo. Ker je bila tako drobčkana, tako presunljivo živa, tako dobra. Dobrota, ki ji ne vem imena. Srečal sem jo včasih, toda drugod! Kadar sem bil potrto od sveta, sem zašel v gozdove, daleč od ljudi, kjer ti strmita le mir in samota zemlje v srce. Tam, dà, tam . . . List se je zganil v solncu, v mokrih sencah je dišala prst, kos neba je počival na dnu črne vode v zapuščenem jarku . . . Same molčee, jasne oči življenja, čiste kakor kri brez želje. Dà, le tam sem utripal brez krčev kakor poln plamen. In tako mi je bilo tisto popoldne, ko sem se sklanjal k njeni roki, prevzet in srečen, v nejasni želji, da bi ji skopnel v dlani kakor perišče mladega snega.

Toda kaj ti pišem! No, saj le opisujem in se bojim, da ti ostane marsikaj zastrto. Morda tudi podoba dekleta, ki me je takrat prepojilo kakor sočen majski dež. Pa kaj bi utemeljeval! S tem dnem sem se znašel v svetlobi, kjer se od same bleščave nisem oziral okrog sebe. Izprva sem stikal za samim seboj, potem sem se pa prepustil luči, ki me je omamila. Dnevi, trenutki, doživetja — vse to mi ni več kakor prej prihajalo naproti, ko jih včasih zagledaš že od daleč, pa stopiš še korak, dva in dospješ, kamor si želel. Zdaj je šlo življenje skozi mojo zavest kakor že davno dano, nekje, kamor se ne dà pogledati, pa se je vlivalo iz mene sunkoma, samo od sebe, kakor svetli, polni curki iz zemlje. Tako sva se srečala kmalu po tistem razgovoru v gozdu. Zdela se mi je kakor otrok, ki ga je brezsrčna roka neznanega gospodarja poslala na nevarno pot; pogum v telescu, komaj vidna žalost nad svojo osamljenostjo v prisiljenem smehljaju, oči pa vprašujoče in zaupajoče obenem. Obšla me je vroča, otroška radost. Privil sem jo k sebi in ko sem ji poljubil oči in usta, se mi je zdela, da že od nekdanj živi z menoj. Kakor bi se mi ujela v dlaneh sled moje lastne, že davno ugasle mladosti. Zvečer sem ležal doma v temi, podoben človeku, ki se je oddaleč vrnil domov. Čudne predstave! Toplota in mir domačije, perišče solnca iz otroških let, duh po materi. Ne ona sama, pač pa luč njenih oči, skrivnost njenega glasu in tisto, kar nevidnega diha njeno telo in srce v domači hiši.

Odslej se mi je življenje strnilo v prijazno domačijo. Moji občutki, moje misli, moji boji — vse je bilo kakor razpostavljeno po solnčnih

sobah v nekem potrebnem, preprostem redu in dobro mi je delo, da sem čutil povsod njeno roko. Ona se ni ničesar plašila. Za vse je našla primeren prostor. Večkrat sem jo zasledil, kako se je z vso dušo zamislila nad pojavom, ki jo je presenetil ali ji za hip skalil ravnovesje. Vendar ni bilo v njenih očeh več strahu. Molče se je sklanjala nad prepadi, ki jih je zaslutila in se branila možnosti varljivega videza, samo da bi se lahko mirno pretehtala na ostrini resnice. Bila sva otroka, ki odkrivata svet. Zaradi tega je hotela poznati vse v pravi podobi, zaradi življenja, ne zaradi sebe. Včasih me je obšlo, da bi jo preizkušal, da bi odgrnil zaveso od skritih predalov srca, ki sem jih domneval. Tam se navadno skrivajo v človeku visoke sanje, daljni, preko resničnosti strmeči računi, ki sicer uživajo oči, a branijo živeti. Toda kamor sem potrkal, sta mi odgovarjala pogum in volja, preprosta volja, ki ima svojo pot kakor potok med polji. In tedaj sem pojmlil, da ji je srce drag kamen, ki mu svet ne more zabrisati ne bleska ne čistosti.

Tako so nama tekli dnevi. Ona ni bila iz našega mesta in ločitev je bila prav za prav ves čas nad nama, kakor bi tuja ženska slonela na ograji vrta. Govorila sva o njej, se je izogibala in jo čutila najbolj takrat, kadar sva jo hotela pozabiti. Vsak teden je bil nekako izposojen od te trdovratne tujke, vendar se je z odlašanjem krhala njena ostrina. In končno me ni več plašila. Kakšna ločitev! Za nekaj tednov, za kakšen mesec — nič težkega, nič usodnega. Bilo mi je, kakor da se bo skrila za griček onkraj predmestja, za kratek hip in komaj se bo nekoliko pisem spreletelo med nama, me obsijejo zopet njene oči. V meni se je razraslo nekaj čudno samosvojega, daleč odmaknjenega od vsakdanjih izprememb. Tedaj se me je spomnila moja prijateljica. Prišla je, ko sem bil sam doma, kar tako, mimogrede. Nobenih vprašanj, nobene radovednosti. Pogledala me je v oči in se nekam vase nasmehnila. „Zaljubljen si“, je pripomnila, ko je kramljala o vsemogočem. Molčal sem, ker nisem našel besede, ki bi segla do nje. Spreletel me je občutek človeka, ki se iz vlaka ozre v kos zemlje na obzorju. Ko je odšla, sem trenutek okleval, potem sem pa tudi temu obisku dal svoj prostor v svojem novem svetu. Toda moja znanka se ni bog ve kako zanimala zanj; kar sem ji povedal, je sprejela brez ugibanj in pozornosti in jaz sem ji bil celo hvaležen, da me ni silila v razlage, ki bi jih niti ne zmožel. Zdelo se mi je, da se je je dogodek dotaknil kakor nekaj pozabljenega, samo mojega, kar ni seglo v najino življenje. Potem pa je — čez nekaj dni — prišla in povedala, da mora domov. Dolgo odlašana odločitev je torej odpahnila vrata in me ni presenetila. Vzroki so bili jasni in enostavni in vse se mi je zdelo le nevažna, hipna izprememba. S smehom sem

govoril le o uri, ko jo zopet pozdravim. Na postaji mi je stisnila roko. „Zdaj moram še k bratu“, je dejala. „Čez deset dni se potem zares odpravim domov. Mimogrede se ustavim en dan še tu. Zaradi tebe.“ Zdelo se mi je, da jo razumem. Toda ona mi je sunkoma segla s pogledom nekam v globino in njen glas je bil tišji in mehkejši. „O vsem mogočem sva se pogovarjala, marsikaj si mi pravil. Zdaj ostaneš sam te dni. Premisli, če je vse res. Namreč tudi drugače, za tvoje življenje, ne samo zame. Premisli, vprašaj se in ko se peljem mimo, mi poveš.“ Z naglo kretnjo mi je zabranila odgovor in stopila v voz. Zdelo se mi je, da se je rahla senca utrnila čez njen obraz. Čakal sem, da pride k oknu. V meni se je zbiral smeh, ki sem ga hotel razliti čez vse njene, bog ve kje porojene besede. Drsajoči koraki, pijana pesem, črno, prazno okno. Planil sem k njej. Sedela je na svojem prostoru, strmela v steno predse in roke so ji brez moči počivale na klopi. Okrog naju se je zadržila tesnoba. Smeh v meni je usahnil in besede z njim. Skril sem obraz v njeno drobno dlan. Čutil sem žalost, ki je stala v meni kakor črna, molčeča voda. Nekaj se je zgodilo, nekje se je odprla vrzel — toda kje? Ona je bila mirna in tiha, kakor utrujena. Šele, ko so loputnila vrata, se je zganila in me opomnila. Njena roka je oživila, vztrepetala in v hipu zopet upadla kakor val, ki se odlije. Ko se je vlak premaknil, se je naslonila na okno in njen obraz se mi je zdel ves drugačen, podoben tistemu iz prvih dni najinega znanja. Strjen, nem smehlaj okrog ust, temno strmenje v sijočih očeh. Čim bolj se je oddaljevala, tem bolj sem čutil njega odmaknjenost in prazen, skoro mrtev prostor. Končno mi jo je ovinek odrezal od pogleda.

In potem? Potem ni več mnogo kaj, da bi pravil. Prve dni samota, spomini. Življenje je pluskalo in se prelivalo krog mene, pa sem ga gledal kakor skozi meglo, odmaknjenega, skoro tujega. Ostajal sem doma in se izogibal ljudi. Nosil sem v duši svet, ki bi ga drugi ne razumeli in bi ga umazali s svojim nerodnim besedičenjem. Ta zavest me je delila od vsakdanjosti, da se mi je trenutkoma zazdelo, da živim na otoku. In sicer po svoji volji! Kako sem se tega včasih razveselil, ko sem še z njo pohajal po mestni okolici! No, pustimo to! Povedal ti bom vse, kar je sunkoma in kot brez zveze vstajalo v meni in česar nisem niti razumel, dasi sem čutil, da ima nekje v meni svojo skrito, temno domačijo. Ah, kakšna brezna smo ljudje! Zvečer sediš doma pri oknu, strmiš na ulico in na visoko nebo nad njo in v tihi misli si pokojna lučka ob mimo tekoči reki. Zjutraj se pa prebudiš in bi rad razmahnil roke, pa te obide strah, da imaš zvezane. Zakaj? Občutek ugasne, komaj se ga zaveš, vendar te peče v duši ta čudni svit, da si ves nesvoj in vznemirjen. Ves

dan te reže skrita ostrina. In drugo jutro se oblečeš in veš, da te čakajo zunaj znana, prijazna, vesela pota; ko pa odpreš vrata, se zaveš, da si jih že davno pustil za seboj, ker si šel drugam nečesa drugega iskat. In dan ni prav ves tvoj, kakor bi moral biti; napol preživljen zdrkne mimo tebe, ker je že pač tako, da ga sam ne moreš vsega izživeti. Taki polovični dnevi se obešajo nate kakor zamujena sreča. Sam ne veš, zakaj, in v srcu niti ne verjameš — vseeno. Krpa neznanosti, ki je nisi odgrnil, te draži in užiga želje. Tako so minevali dnevi, četrti, peti — potem sem se razbolel. Zjutraj sem vstal in stopil k oknu. Jutro, dišave gozda; hiše s prepevajočimi deklami in ponekod zastrtimi spalnicami, pod menoj ulica v solncu, mlada, šumna in prešerna kakor doživljaj. Tam se pomešaš med ljudi in čaka te vse, baš zaradi tega, ker te nič ne čaka. Vse je v tvoji roki, vse v tvoji volji. Ulica! Tam potuješ ves in brez pridržka razpet kakor jadro, da čutiš vetrove od vseh strani, da se ujame vate vsak dih, vsaka senca, vsak utrip te razvejane, polnokrvne živali. Nasmehnila se mi je in v moji krvi je odjeknilo, kako sem ves njen. Mrzel strah mi je segel v srce. Strah zanjo, ki je bila daleč, strah za tiste svetle tedne najinega znanja. Njih jasni mir in tišina sta me naenkrat težila; rad bi zadihal s polnimi pljuči, i čistost i umazanost, pa mi je ležalo na prsih kakor breme. Prisluškoval sem vase in se ves splašen privijal v minulost, da bi se otresel bojazni, da me je oslepila le težka, nepojmljiva zmeta. Trmasto sem zoperstavljal občutku vezanosti zavest, da jo imam kljub vsemu in vendarle rad.

Rad? Ljubezen? Ob tej besedi sem se razbolel, ker sem si hotel v tisti strašni negotovosti za vsako ceno izsiliti vsaj malo jasnine, vsaj pedenj trdnih tal. V meni je otrpnilo življenje; krčevito strmenje je odprlo v teminah srca svoje hladno oko kakor gladina vode na dnu vodnjaka. Od vsepovsod so se utrinjale podobe in metale vanj začudene sence, ki so legale druga na drugo kakor odmrlo listje. Kdo je šel mimo tuj in teman? Mladost! Raztresene, skoro že pozabljene stopinje v somračju. Ljubezen študentovskih let! Čudne, bele postave, plavajoče in ugašajoče ob krivuljastih potih, kakor megle, ki jih izpariva mastna, neoplojena spomladanska prst. Sanjali smo o dobrih, svetih rokah, o skrivnosti polnih očeh, o ženah, ki škrope odrešenje na blede, razorane obraze mož. Sanjali smo! S sencami iz romanov smo ovešali vsakdanje dni, da so se pod krinkami privzetih fantomov odmikali krvi in srcu. Hrepeneli smo, trepetali in sanjali o prečudnem razodetju — megle, megle! Posezi po njih in dlan ostane prazna in žejna. Kakor od vetra zagnan, je sinil oljnat blesk v hladnem očesu. Kaj je bila ta naša ljubezen? Tipanje slepcev skozi noč, do tiste cestne svetilke, pod katero je „metuljček“

razgalil očem sladko, zrelo telo? In vendar — vendar sem nekoč pozneje zajokal, ko sem spremljal skozi znano povest plemenito dekle. Ne po njej, pač pa po tistem svetlem studentu srca sem zahrepenel, ki je žuborel okrog njenega lika in pojil zemljo s spomladansko svežostjo. Ljubezen! To je bil nož, kamor sem z uporno bolečino pritiskal srce, da izvem vse, da čujem njega najtišji vzdih. Izvem? Kako, če si v bistvu prav za prav že davno pozabil i besedo i žejo. Vse tisto v mladosti so bile le megle brez krvi in mesa, ki so se razpršile pred vsakdanjo resničnostjo; po njih ni ostalo nič, česar bi se oprijela duša v stiski. En sam dan resnice, ena sama res iz srca porojena želja! Nič! In potem se navadiš živeti iz potrebe v potrebo kakor vsi; po čemer ne posežeš, nima svoje podobe. Prvič je sinil zdaj v meni čuden plamen, ki je vrgel luč na vsa moja pota. Tisti kratki tedni, ki sem jih preživel z njo! Kam jih osloniti, kje jim najti oporo, kadar potrka dvom na vrata? Ob strmeči gladini srca je zrasla trmasta misel. Ljubiti zaradi sreče? Ah, sreča je premalo, sreča je trenutek pozabljenja. Spričo prašnih cest življenja ti skopni pred očmi kakor drobna kapljica rose. Nikdar nisem rad govoril o njej, nikdar je nisem iskal. O sreči govoriti se mi zdi ob strani stati, ljubiti sebe. Torej nasprotno? Stopiti na nekaj v sebi in pritisniti ob tla? Podrejati se? Dolžnost do sebe in do vseh svojih dni, dolžnost, ki jo izpolnjuješ, ker si do dna doživel njen smisel? — Misli, misli! Kaj niso vsi ti računski zrak? Kaj ne žive ljudje le iz svoje moči, enostavno, iz resnice svoje? No in v mojih očeh vihra vendar luč tistih tednov, ki so mi zrasi iz srca, vsak dan kakor biser, v skrivnosti spočet!

Ah, razbolel sem se! Od strahu in misli in od temne sile, ki je v globini nekje butala ob stene in iskala izhoda. Svoboda samca! Da povem naravnost. Ko je bila ona pri meni, sva iz jasnine svojih duš predla preprosto nitko v bodočnost: zvezati najini življenji, odpraviti se na skupno pot. Takrat se mi je zdelo vse tako enostavno in blizu, nobena senca ni kalila uravnovešenih razgledov, ki so se prvič odpirali pred menoj. Potem mi je pa z vsakim dnem kanila mrzla kaplja v srce. Zvezati najini življenji! Tu so mi omahnile roke. Vem, da se boš nasmehnil. Toda glej, tudi jaz sem si metal slabiča v obraz in vso brezupnost razmišljanja. Vendar kako premostiti vrzel, ki me je oddelila od nje in se venomer večala. Vrzel tu v meni, v mojih prsih, nepojmljiva, toda neutajljiva! Življenje, ki sem sanjal o njem, se je z onstran prepada začudeno oziralo name, tuje in mrzlo, in jaz sem se nehote odvrčal od njega. Toda če bi hotel povedati, razložiti, zakaj, bi ne mogel. Zavedal sem se le iz globin deroče volje, ki me je pehala s seboj na ceste, v razvejanost in svobodo, v viharje in slast. In naenkrat mi je vse, kar

sem preživel z njo, obviselo v očeh kakor odsev zvezde v temni vodi. Sanje, sanje ob uri zatišja. Sanje iz let, ko ni solnce več v zenitu in se obešajo na stvari že sence ter žive z njimi. Odpraviš se dalje in v srcu ostane prijeten spomin. — Sen? Morda pa le luč, ki je zasijala prepozno? Kakšno pritlikavo jecljanje! — Zdelo se mi je, da se mi je moj pravi obraz skrila za hrbet in se mi porogljivo smehljala. Ej, fant, če bi ne bil smešen, bi bil morda celo usmiljenja vreden. Kako pa se misliš presajati v novo zemljo in pretrgati z vsem, kar te je doslej priklenilo k življenju? Izruvati si korenine, pritisniti bratstvo ceste ob tla in stopiti nanje? Drugače gledati, drugače ravnati — ne v bistvu, pač pa v vsakdanjosti. In to je baš! Kajti vsakdanjost je kakor koža, ki jo oblikujeta čas in raba. A vse to, ker jo imaš rad? Moj obraz se mi je za hrbtom smejal in jaz mu nisem ugovarjal. Dejal boš, da sem mu pritrtil. No reci: ali sem bil preslab ali le iskren? Reci! Ali sem pa obvisel na mrtvi točki kakor kolo, ki se neha vrteti. Dà, če ne vidiš nikamor več, če ti je vsa notranjost pusta megla, si na mrtvi točki. Tedaj se človek prepusti slepcu v sebi, silam, ki ga pahnejo v tek. Zadišalo mi je po zdravju in vedel sem, da sem bolan. Vse — te misli, ti računi, te nesproščene radosti, ti pridržani koraki — vse, vse! Bil sem utrujen in samemu sebi odveč. In tako sem se tisti večer pred njeno vrnitvijo znašel pred vrati svoje prijateljice in potrkal.

Bil je že pozen večer, poln visoke, modre svetlobe in goste sopare. Ko sem stopil v sobo, me je začudena pozdravila. Videl sem, da bi rada vprašala, kako in zakaj, pa se je v trenutku zbrala in molče obstala pri mizi. Morda je slutila, da bi ne imel odgovora na njena vprašanja. Zakaj sem prišel? Saj nisem vedel, saj ni bilo nobenega posebnega jasnega namena v meni. Prišel sem prav za prav tako, kakor stopiš nekam, kjer misliš, da se boš za hipec odpočil. Če nisi vajen biti samemu sebi tuj in neprozoren, ti take ure grene samoto. Zažreja te ljudi, prašne enoličnosti in vsakdanje enostavnosti, samo da bi zlezal v pameten, sebi primeren okvir in pozabil neumnosti. Dà, prišel sem na urico počitka. Sedela sva pri mizi in kramljala; v belem zvoncu svetlobe, ki ga je poveznila svetilka od stropa, sta sijala najina obraza in najjine roke. Med nama je visel modrikast dim cigaret. Bilo mi je prijetno in udobno, ker sva govorila o mestu in o vročini, o izletih in o njeni novi obleki. Poslušal sem svoje in njene besede kakor žuborenje zaspanega potočka, ki pomirja in drami usmev zadovoljstva. Potem sva dolgo molčala. V belem zvoncu luči dvoje mirnih, v leni dim zagledanih obrazov. Pod oknom je že onemela ulica; le tu pa tam je vztrepetal med hišami samotni korak kakor zaspan ptič. V tistem dihu noči so nihale zavese. Vstal

sem in stopil večkrat po sobi. Ona je strmela v mizo, kakor bi nekam prisluškovala. Obrnil sem se in obstal pred oknom. Tišina, da se mi je vznemirilo srce. Potem se je za menoj nekaj zganilo. Stopinje, šelest obleke, tema. Sunkoma je zalila sobo in se zopet zredčila v modri svetlobi noči. Dvoje vročih rok me je privilo k žejnim ustnicam in odpahnilo vrata vriskajoči krvi. Molče sem odluščil svilen haljo, dvignil golo telo v naročje in ga položil na divan, da je zasijalo iz teme. Pokleknil sem k njej in mojim dlanem se je dobrikala sočna slast njenih prsi.

No, čas je, da sklenem. Ničesar posebnega nimam več omeniti, ti pa shrani te liste zase, kakor da so samo tvoji in kakor da niti njih vsebina ni več moja. Pozabljeno! Moje staro znanje drži in da bo držalo, sem vedel že tisto jutro, ko sem v sobi svoje prijateljice odprl oči in ogledoval prvi solnčni žarek, ki se je zlat pocedil po tleh. Tedaj sem nalašč pomislil, da se zdaj ob tej uri vozi nekdo s spočitim jutranjim vlakom proti našemu mestu. Nalašč sem pomislil to, toda v moji notranjosti se ni nič zganilo. Tiho, skoro prazno. Zaradi tega sem imel ob določeni uri proti večeru istega dne tudi svojo posebno pot. Vračal sem se s sprehoda čez grajski hrib, kjer je videti vse mesto. Stal sem tam zgoraj in videl, kako se je počasi izvil iz postaje večerni vlak, se splazil pod viaduktom, se pognal v širokem loku krog mesta, zasopihal ter ves sprostrt in s solncem oblit utonil za griči onkraj predmestja.

VELIKI GREH

RUDOLF KRESAL

(Nadaljevanje.)

Zdelo se je, kakor da ni mogel prestopiti praga. Ponosno zravnal je stal ob podboju. Okrog usten mu je trepetal zaničljiv nasmeh. Vendar samega sebe se je prav malo zavedal. — Bil je sam. — Njegove oči so iskale znancev, a videle niso prav ničesar. Vanje se je v enem trenutku vpilo vse svetlo razkošje, ki je vladalo v plesni dvorani, vsa vrveča množica, luči. bleščeči se lestenci, slepili so ga tisočeri odsevi.

Hrupna godba in šum človeških glasov sta ga zmedla. Nevede se je sključil in se samemu sebi zazdel popolnoma odveč. Lotevala se ga je razdraženost. Od čudovitih vonjav, ki so nasičevale ozračje, od šuma svile, ki se je vila okrog teles, mu je vstajala ena sama misel:

Odtod! Stran odtod!

Pobegniti! Strahopetec in slabič!

Stal pa je ves ponosen, kakor da je nameraval kljubovati vsemu tisoču zbranih ljudi.

A na oči mu je padala lahna, rezka megla. Ljudje so se razblinjali. Tedaj je zaslišal zraven sebe krepek, vesel glas:

„Pozdravljen! Kod hodiš? Vsi smo zbrani, le tebe še čakajo!“

Odzdravil je. Komu? Tistemu, ki ga je pozdravil, ne. Dal mu je roko, a je ni stisnil. Morda niti ni vedel, da je komu dal roko. Znanec jo je stegnil, on pa je segel vanjo, kakor bi hotel reči prazno in leno: dà. — Pričel je kar tako izpraševati, kdo je vse pri mizi. Nato se je domislil: „da njega čakajo“!

Mene? je na tihem govoril sam s seboj, z onim pa glasno, iz navade: stara vprašanja, stari odgovori. — Kako, da more mene kdo čakati! — Ali zavest, da ga vsaj znanci pričakujejo, mu je dobro dela. „Znanci“ je v sebi skoro zasmehljivo vzklikal, ti krasni znanci!

Nikogar ni maral.

S trdim krepkim korakom je šel k mizi. Moško, s *pristno veselim* naglasom pozdravil, vsakemu *posebej stisnil roko*.

V prsih pa ga je peklo:

Ta igra ni bila zanj.

Ta godba ni igrala zanj.

Ta svet ni bil njegov.

S svojim pogledom je lepše objemal skale kakor te obljudene mize. Svojo dušo je dal kamnu.

*

Posedli so. Znanci so imeli že polne kozarce.

Deveti je bil prazen.

Sadarju ni nihče nalil. Brž ko je sedel za mizo, so vsi pozabili nanj. Tako nerodno je utihnil, povsem iznenada, da je bilo, kakor bi se bilo o njegovem prihodu le vsem prav malo, zelo malo sanjalo. Potopil se je spet v svojo — meglo. V svoje misli. Imel je svoj svet: — tam, sredi svoje sobe cerkev — kjer je zašepetal:

Pa je: Kamen! Živo meso —

Vsi so pozabili nanj.

Pa on: Živo Meso! kamen — se ni izgubil.

Oči so mu švigale po dvorani, *čudno*, mirno; *gost* bi dejal: sanjavo, morda zaspano. — Mirno, neopaženo je pregledoval dvorano od enega konca do drugega.

Pa je gledal le skozi svojo *meglo*:

Njegove oči niso ničesar videle razločno.

Vse v oblakih!

(Smejte se.)

Vse megleno, vse skozi gosto, težko tenčico svojih misli, svojega sveta.

A že čez nekaj minut se je v njegovem duhu vtiskavala vsaka najmanjša podrobnost, ki so jo oči prej le begotno opazile ali morda sploh ne — jasno videle, in — ki se mu je v prvem trenutku zdela nemara povsem nepomembna.

Tako je sedel na koncu mize: tihi, velikooki samotnik. Preko obraza se mu je razlivala žalost, tista zamišljena žalost, ki ljudi tako rada moti. Iz oči mu je sijala v luči in polna živega bleska v povsem tuje oči, dosegla vsakega človeka. Kdor se je srečal z njimi, jim hotel kljubovati — je zmagal! Sadar se je umaknil: oni pa je s težko dušo, s svincem obteženo vestjo šel dalje.

Daj mu bič! ne ljubezni! je zašepetal Sadar. In je pobesil glavo. Nekaj se mu je zadrlo v prsi kakor dolga razčlenjena trska. Strahotno topa in jedka bolečina mu je kljuvala do možgan, da ga je obhajala suha vročina, da je krčil pest, stiskal ustnice in se krotil, da ni planil nad — drhal.

Drhal! Drhal! je šepetal.

Kaj je s tem srcem, ki ga prodaja tako počeni vsem in vsakomur?

Na mizi je.

V blatu je.

Kamen.

Pa to srce je bič!

Ljudje ga nočejo.

A le daj ljudem biča! Daj jim biča, da popadajo na kolena ali da zrasto do neba.

*

„Sadar!“ je nekdo zavpil. „Poglej tistole dekcle v sinji obleki!“

Sadar se je ozrl.

„Nič posebnega“, je dejal in skomizgnil z rameni. „Kaj vidiš na njej?“

„Imenitno se vrtil!“ mu je odgovoril znanec — in v isti sapi — s krepko besedo oplazil njenega plesalca.

Sadarjev pogled je nemo zaplaval spet po dvorani.

Nocoj je veselo.

Nocoj je žalostno.

Pari se vrte. Klanjajo se drug drugemu. Oči so prazne. Vsemu sovražné. Hotne.

Duše so daleč v svetu.

Srca so v blatu.

*

Kazalec na uri se je pomaknil čez enajsto.

Gneča narašča. Godba igra vse pogosteje. Pari se vrte. V oči jim prihaja nekaj divjega. Po mizah izhlapeva razlito vino in njegov vonj se meša z dišavami in človeškim potom.

Zdaj zvene činele. Slišati je le činele. Tu pa tam zabuči. Ritem prehaja v blaznost.

Skozi modrosivkasto meglo tobakovega dima se Sadarju krohoče veselje: Ploska z rokami in se na peti obrača. Zdaj mu kaže svoj od širokega smeha spačeni obraz. Zdaj svoj goli hrbet, ki je gol kakor — kamen.

Tam, tam, sredi dvorane, sredi plesnega vrveža, vsa v beli svili plava kakor na rokah množice utelešenost greha —

Mirjana. Kamen. Živo meso.

Sadar gleda v tla. Nekaj časa bulji topo predse. Zdi se, da je zanj večer končan.

Z desnico vrtil kozarec. Zdaj pa zdaj ga nese k ustom.

Pije. Kapljo za kapljo. Srka grenko vino. In ima občutek, kakor da se mu po žilah pretaka raztaljeno razbeljeno težko zlato.

S čela, preko oči na lica mu kapljajo potne srage.

Miren je.

Sunkovito se je stresel, zadrgetal, kakor da je hotel planiti kvišku — in se oddahnil. Udušil je vzdih sproščenih prsi.

V njem se je nekaj zlomilo. Mirno je pogledal okrog sebe in se nasmehnil. Nato je, čudno veselo, kakor da se ni bilo prav nič pripetilo, izpregovoril:

„Pravili so mi. Toči, ti, ki si Benjamin, pijmo!“

Zasijale so mu oči. Srce mu je zaigralo. Beseda se mu je sprostila.

„Trčimo!“ je vzkliknil.

Roke so dvignile kozarce. Okrog in okrog mize je zazvenčalo. Sadar je trkal, da je tenko steklo trepetalo, trkal divje; vsakemu posebej živo, a nenavadno srepo in odločno gledal dolgo v oči — in se spozabil:

Ni trčil. V zadnji kozarec je udaril.

Njegov kozarec se je zdrobil. Na mizi je kup črepinj. Na prt je kanila kaplja krvi. Počasi se je razlezla.

Nekateri so vstali in šli od mize. Ljudje so se spogledovali in se malomarno nasmihali. Sicer pa ni bilo nič. Že pozna ura. Napeti živci. In vse prazno. Nekdo pri sosedni mizi je široko zazdehal. Nekaj usmiljenih oči. Godba in ples. Pa nič. Nič. Prav nič!

V Sadarju en sam krik.

— Tam je ona: Kamen! Živo meso. —

Pred njo stoji in se ji zdaj pa zdaj prikloni črno oblečeni gospod, ki ima v gumbnici veliko belo rožo.

Ona se glasno smeje in pogovarja se ž njim, s svojimi prsti se dotika gospodove roke.

Godba molči.

A Mirjanine velike oči gledajo skrivaj Sadarja.

Ali še ve, kako je stala pred njim, ko je nje telo in dušo dajal kamnu?

Ali še ve, kako jo je, njo in hladni marmor, zlatilo v popoldanskih urah sonce?

Ali se spominja, kako mu je rekla v tistem trenutku, ko se je njegovo dleto zadnjič zasadilo v kamen: Bog. Kako je stopila k njemu, premagana od lastne podobe, in ga poljubila. In je on, zamaknjen v svojo „ženo“, ostal hladen.

Ali je takrat on grešil?

Sadar! Sadar! Ti si greh! V tvojih rokah je tvoja duša, je tvoje življenje — in s svojimi rokami živega mesa gnesti ne znaš:

Tvoj je kamen.

Zamaknjenc!

*

Čas je tiho potekal. Veliki kazalec na uri se je premikal od minute do minute. Na ljudi je legala tiha vznemirjenost.

Bližala se je polnoč.

Tedaj se je Sadarjevi mizi s počasnimi, umirjenimi, premišljeno dostojanstvenimi koraki bližal gospod z veliko belo rožo v gumbnici. V njegovem pogledu je bilo nekaj zahrbtnega. Ustnice je imel nategnjene v zbadljiv nasmeh. In majhni, tenki, angleško pristriženi črni brki so mu lahko vztrepetavali pod nosom. Nos je bil nenavadno majhen in top in se je nizkemu, z eno samo gubo močno prerezanemu čelu dobro prilegal. Rdeča, tolsta lica so se mu škodoželjno smejala. In izzivajoča salonska obleka se je zdela kakor napihnjena.

Ustavil se je pred Sadarjem in se mu globoko priklonil.

Sadar je vstal.

Gospod je zamrmral svoje ime. Sadar ga je slišal le napol. V trenutku ga je spregledal: Njegovi zunanosti in salonsko narejenemu nastopu bi se japonsko ali ameriško ime imenitno podalo, vendar je bilo, nemara povsem slučajno, nedvomno slovensko.

„Oprostite gospod“, je nagovoril Sadarja z nosljajočim glasom, „da Vas v zadnjih minutah starega leta nadlegujem. Gospodična Mirjana

Vas pozdravlja. Hkrati mi je naročila, naj Vas vljudno opozorim, da imate slabo zašit komolec.“ —

Gospod se je globoko priklonil in prav tako počasi in dostojanstveno odšel, kakor je prišel.

Sadar je mirno rekel:

„Hvala.“

Dvorana se je zamajala. Strahotno posivela. Povsod gnus.

V Sadarjevem obrazu ni trenila mišica. Sédel je, kakor da se ni bilo nič pripetilo. Bil je miren kakor skala vrh gore, o kateri človek ne ve, kdaj lahko zdrkne. Gledal je v prepad in *vedel*, kako je globok.

Bilo je, kakor da so prišlečeve besede zletele mimo — Bog ve kam. V vsakogar so se zarile prav do dna. Pred Sadarjevimi očmi je nekaj trenutkov bilo vse rdeče. Moč ga je zapuščala. In molk pri mizi ga je davil bolj kot vse drugo. Nehote je iztegnil svojo koščeno roko po kozarcu in ga v dušku izpraznil.

Za seboj je slišal znan smeh, zvenceč in trd.

Živi kamen.

Zdaj bo konec tega leta! je mrko pomislil. Konec! — In njegova misel je bila dolga in kakor sluzasta. Hotel je vstati in oditi. Ali moči so ga zapustile — in v blatu je dobro. Komolec je skrival ob mizo in si s pestjo podpiral glavo. Svet okrog njega se je kmalu ovil v svetlorumeno meglo. Tuptam je skozi njo ugledal temno senco človeka, ali valovečo množico. Vse mu je potihnilo.

Tako se je zamaknil v svet okrog sebe. Hladen in sprijaznjen sam s seboj in z vsem.

Neprenehoma je užival v stvareh, ki so drugim bile le nekak nepričakovan ‚dodatek‘, ž njim pa tvorile, najsi so bile še tako neznatne, bistven del celote vsega, kar je dojemal.

Povsod okrog sebe je videl življenje, katerega dognanje mu je bilo bolj ali manj tuje ali njemu neprijazno, umljivo le toliko, kolikor ga je obsojal, ocenjeval.

Gledal je množico, ki je neprenehoma valovala, ki ji je vsak mir tuj, kadar se zaveda sebe. Ali vsa ta množica je v njegovih očeh bila brezumna tvar in hkrati smešna, ki ji je dano, da leto za letom *lepo* in zmerom enako bučno slavi praznik za praznikom, ki zdaj-zdaj vzkipi kakor val ob skali in se razbije, da splahni potem v neko težko, morečo obupnost.

Gledal je ples in užival v tistem živahnem, kdaj napol divjem, kdaj otožnosladkem vrvežu.

A vse to so bile slike, v katerih je iskal — Bog vedi česa.

Svoje podobe?

V tem kaosu ga je zanimal vselej le *en sam* človek. Ž njim je živel, predajal se njegovemu življenju, ki ga je živel z množico sredi nje.

V očeh lepotice si je čaral neslutene sanje moči in te sanje zlil ž njo in s seboj v en svet, ki je bil njegov in nikogar.

Kdaj pa kdaj se je zastrmel v lesteneč in dolgo sledil belorumenim, rdečim in mavričnim žarkom, kakor je lahko še malo poprej sledil belemu obrazu.

A čim dalj je gledal v luči, tem bolj so se izgubljele. Izgubljele so se pred njim in se izgubile kakor oči v množici. Tako je gledal le svetlobo brez žarkov, nekaj svetlobelega, nazadnje le še prazno rumeno luč, ki se je razlivala po dvorani, preko ljudi in sten ter prešla v brezbarvnost in dolgočasje.

Sedel je pri mizi, kakor da zanj ni ničesar več:

Slabič! Slabič! si je neprenehoma pošepetal.

V tem je nekdo prisedel k njemu in mu polglasno rekel:

„Pojdimo odtod, Sadar! Tu ni ničesar več. V kolodvorski so ženske.“

Sadar je pogledal znanca in videl pred seboj idijotski obraz, ki je mežikal in se spakoval, kakor bi hotel skleniti gnusno kupčijo.

„Ali se dolgočasiš?“ ga je vprašal in se mu zasmel.

„Kaj bi se ne! Človek se ne more geniti!“

„Res? Kako misliš?“

„Preveč moralnih oči!“ je oni dejal in jezno zamahnil z roko.

„Tako?“ — Sadar ga je le s slabo prikritim pomilovalnim nasmehom ošinil in dostavil:

„Lahko greš!“

„Hm!“

„Brez mene!“

„Mi gremo! Po polnoči!“ je rekel oni užaljeno in osorno, se dvignil in šel med plesalce.

Prav.

Sadar je gledal za njim. Spet je zašepetal:

Prav.

Vsa grenkoba mu je priklopela na ustnice, ki so mu vztrepetale. V prsih ga je peklo, kakor bi po njih grabila železna roka.

Prav. Prav! je šepetal. Zakaj sem prišel!

Ah, ne! Ne daj se jim. Mirna bôdi, kri! Ne kipi! Utaji vsako bolečino. Bodi z ljudmi kakor s kamenom. Kleči! Mirna bodi, kri!

Z uporno kretljivo se je zgenil, vstal in s trdimi koraki šel od mize skozi dvorano na hodnik.

Ah, v kolodvorski so ženske!

Ves njegov obraz je bil utelešen prezir.

Kako je vse veselo, prazno, brez misli, je mimogrede pomislil.

V njegovih očeh je bil satan. In ta satan je na koncu koncev uganil:

„V dvorani je soparno.“

In povsem mirno si je ogledal komolec. — Čudno. Saj se ni dalo ničesar videti! Okrog usten mu je zaigral strahoten nasmeh. Tako človek ubija.

He, Mirjana! Pa si! Kamen. Živo meso.

Kmalu bo odbilo dvanajst.

*

Sadar se je vrnil v dvorano. Malomarno, kakor bi se pred vsem svetom hotel napraviti neumnega. Mimogrede se je zadel ob stol in ga prevrnil. Pri mizi je sedela starejša gospodična, nedvomno, starejša gospodična, priklonil se ji je in se opravičil. Za to je prejel vse odpuščajoč žalosten nasmeh.

Nič hudega.

To ga je spravilo k sebi. K sebi? Ko bi bil nemara v tem trenutku nenadoma sam, bi se ubil.

Nihče ga ne vidi. Vse se smeji.

Omizje je spet zbrano. Vsa družba se nečemu smeji. Sadar gleda nekaj časa nepremično. Stoji.

Njegov stol je zaseden.

Plavolasa je, velika, lepe in močne oči ima, v belo svilo je oblečena — ona, ki mu je zasedla prostor.

Tudi ona se smeji. A njen smeh je umirjen, nič glasen.

Odločil se je.

Stopil je k njim in napravil vljuden obraz, kakor da je malo v zadregi. Bil je ves izpremenjen. Povsem miren. Kamen. V tem njegovem odločnem miru je bilo nekaj pristno njegovega. Ž njim je v trenutkih svoje notranje ubranosti izdajal sebe. Brž ko je ugledal mirni dekliški obraz, zaslišal njen umirjeni smeh in pogled, ki mu je dal takoj misliti, se je znašel v večeru, ujel zvok iz zunanjega sveta, ki se je sozvočno zil z njegovim.

Obšla ga je za nekaj trenutkov vesela bojevitost.

Mišice so se mu napele.

Ustnice je stisnil.

Spretno, kakor človek iz velikega sveta, je stal pred svojimi prazno se smejočimi znanci, jih presenetil s svojim odločnim nastopom, da so se začudeno spogledali, in s predrzno, vendar nevsiljivo kretnjo postavil stol *k njenemu*.

Njen sosed se je moral umakniti.

„Dovolite, gospodična . . .“

Videl je:

Nasmehnila se mu je, kakor da je hotela od zadovoljstva ploskniti.

Sadarju to ni ugajalo. Prenaglila se je. Prezgodaj je izdala svojo misel ali pa morda le svoj občutek. Morala bi ostati mirna. Videl je, da je vsem upadel pogum. Da se je nihče več ni upal nagovoriti. Da so vsi čakali besede od njega, s katero naj bi jih rešil nastale malodušnosti. In —

— ena sama ženska med devetimi napol pijanimi obrazi.

Dà, dà, to so mlinska kolesa, ki me zdaj tro! je pomislil. Zaradi moje neumnosti spet razdor. Ali naj se bijem dalje za njen pogled, za njen nasmeh? Smešno. Kako je takoj vse osmešeno. Osem parov oči me očitajoče in zavistno gleda. — Prej toliko, da zaradi mojega komolca niso pobegnili.

Ah, kaj, če ji povem, da z mojim komolcem ni vse v redu?

Bedak!

Z začudenjem je opazila, da so ju vsi zapuščali. Kadarkoli je kdo vstal in se opravičil, je široko odprla oči in z nasmehom pokimala.

„Ali vsi plešejo?“ je vprašala Sadarja.

„Hm, vsi! Skoro vsi!“

„Kako, skoro?“

„Nekateri le od blizu gledajo“, je pojasnil s ciničnim poudarkom.

„Ah, tako! — Potem vi gotovo ves večer samevate?“

„Morda!“ ji je odgovoril res s skoro trudnim glasom. „Vendar se ne dolgočasim. Ljudje me zanimajo. In Vi? Zakaj pa vi ne plešete?“

„Kar tako!“ je rekla in ga pogledala od strani.

„Kar tako?“ je vprašujoče ponovil, ko je opazil njen pogled. „Ali ne plešete?“

„Ne. Ampak zakaj me tako, skoro ostro vprašujete?“

„No. Vse ženske plešejo!“ ji je odgovoril s pogubonosnim poudarkom na besedi „ženske“. „Sicer pa“, je hitro nadaljeval in poznalo se mu je, da mu je bilo žal svojih besed, „poglejte *moje tepce*“, kako bedasto se vrte in kako nerodno in poželjivo stiskajo k sebi topla telesa. Jaz jim pravim *moji tepci* le na tihem.“ Končal je s čudno srditim in pridušenim glasom.

Obraz se ji je zresnil. Pogledal jo je poln pričakovanja. Mislil je, da bo zaradi prve misli vzplamtela in da bo zaradi druge, zaradi njegovih tepcev vsaj malo užaljena. Pa je le rekla:

„Nemara imate prav“ in stisnila ustnice. Nato pa je otročje dostavila: „Ampak, gospod, jaz res ne plešem!“

„Sem mislil“, je zamrmral.

„Vi sovražite ženske?“ je vprašala.

„O, ne, prav nič. Le nocoj sem malo nerodno razpoložen. Ali ne?“

„Ne vem. Meni se zdite . . .“

„Kaj?“ . . .

„Ah, nič!“ je vzdihnila in pogledala v prt.

On pa je popadel besedo:

„Nič?! . . . To se mi je zdelo!“ je dejal s hladno trpkostjo, kakor da je hotel dražiti.

„Kaj vam je?“

„Nič!“

„Ah, zdaj boste zmerom ponavljali ta ‚nič!‘“

„Ne bom, gospodična! Preden ste prišli vi, je bilo v meni vse narobe. Res! To vam ‚kar tako‘ povem. Ves večer sem si nekoga želel zraven sebe. (Zdaj vidim, da nisem rad sam.) Človeka, s katerim bi se dalo govoriti, ki ne bi ves čas ‚samo‘ plesal, ki bi znal uživati tudi ta šum, to svetlobo. No, in zdaj ste vi tukaj, mene pa, saj ne vem, kako je s tem, popada zlobnost.“

„Vi zlobni?“ ga je v smehu prijela za besedo.

„Dà, glejte, kako zlobno sem vas izpraševal, ali plešete . . .“

„Ne. Meni se ni zdelo.“

„Potem sem zdrav!“ ji je hitro odgovoril in se zastrmel predse. A nato je nadaljeval svojo prvotno misel:

„In to . . ., oprostite, ker tako iščem besed. Jaz in moje misli ne spadamo semkaj, v ta prostor. Hotel sem reči to, da ne morem razumeti, kako se morejo ljudje tako neumno poslavljati od leta. Prav za prav od ene same noči. Namreč blazno. Oglejte si te mize krog in krog. Same steklenice, polni, napol polni, prazni ali prevrnjeni kozarci, politi prti, rdeče in rumene in sive lise. Pa kako vam stoje steklenice, kakor stari debeli zamišljeni krčmarji. In stoli. Ne, stolov ne glejte! Človeku utegne biti slabo že samo ob pogledu nanje pred takimi mizami. Malo poprej me je dušil občutek: da so vsi ti stoli le zato tukaj, da jih slej ali prej kdo nasilno polomi. Videl sem pravo bitko. Stoli v zraku, stoli na tleh, majaje se sem in tja, kvišku lete in padaje zdaj na to zdaj na ono glavo, dà, vmes pa ljudje, divje oči, stisnjene pesti,

jeza in kri. — Saj sem blazen, kaj ne?! — Preneumno! — Drugega ni kakor fokstrot, pregreto vino in razmazana šminka. — Lahko si mišlim, pač, kako je vsakemu posamezniku, ali da vsi skupaj ne zmorejo nič drugega, kakor da se opiijejo do preobračanja . . . to, to se mi zdi . . . Ah, saj vem! Nikar me tako ne glejte, tako obupano! Saj poznam te ljudi. Jutri zjutraj jim bo strašno pri duši. Vsem, ki so ostali doma, bi svetoval, da poskrijejo vse vrvi. Zakaj to veseljačenje je večini teh ljudi le pretveza, da za nekaj časa utonejo v množici, da se porazgube, se za nekaj bežnih trenutkov iznebe samih sebe, da se združijo v silo, ki sicer nima nikakih samomorilnih namenov, ki pa je sama na sebi samomorilna. Vsem gre le za neko otopelost, da jim izgine vsaka misel na križevo vsakdanjost. Potem pa, potem pride novo, hujše spoznanje gorja, ki ga vsak posameznik nosi v sebi in se nazadnje razraste do neznosnosti. Nekateri se zaduše. Nekateri propadejo. Utonejo v blatu. Tudi poroče se, celo iz ljubezni, ali miru ne doseže nihče. Meni se zdi, da ima vsako veseljačenje v sebi nekaj neskončno grenkega in opojnega. In kdor ga okusi in se pravi čas ne zave, je predan smrti.“

Žvenk!

Zdrznila sta se.

Nekdo je vrgel kozarec ob tla.

(Konec prihodnjič.)

IN SOLNCE JE OBSTALO

ROMAN — FRANCE BEVK (Nadaljevanje.)

Ena in štirideseto poglavje.

Bila je noč. Na obeh straneh reke, ki je komaj slišno šumela, so ležale sovražne čete. Nebo je bilo oblačno. Nad pokrajino je ležala tanka meglica. Most čez reko je bil razstreljen. Med napol potopljenim ogrodjem traverz je grgrala voda. Ob reki in ob cesti, ki se je izgubljala v ravnino, so rasli topoli. Vseokrog so se razprostirala polja, gozdíči, senožeti. Na drugi strani reke se je vleklo nizko gričevje. Bilo je vse mirno. Zdaj pa zdaj se je dvignila raketa, razsvetlila tožno, pusto pokrajino, ali se je oglasil strel iz puške.

Nikjer luči. V temi je bilo videti le nekaj korakov. Po cesti so prihajali ordonanci, izginjali v temo in se znova vračali. Prišel je ukaz: nočni izpad čez reko. Izbrali so četico mož. Ta je dobila povelje, naj po topovskem ognju pobije ostanke prve sovražne črte.

Med njimi je bil tudi poročnik Peršič. Delal se je mirnega, a mu je roka sama od sebe segala v žep po cigarete. Ni smel kaditi. Zavedal se

je nevarnosti te noči. Spreletaval ga je mraz, vendar mu je telo medlo upanje v srcu.

Z dopusta se je vrnil ves razdvojen. Glorija ženske, ki jo je nosil v sebi, je bila pokopana. Vpraševal se je: je to vse? Vse. Vest, da se je vrnil Zofijin mož, mu je še povečala neprijetni občutek. Hodil je vso noč. Neki strah, mračna zavest neznane krivde je hodila za njim. Podoba, ki jo je oboževal kot dijak, je izginila za vedno. Sklenil je, da Zofiji ne bo več pisal. Tiste dni je zaničeval vsako žensko. Edino Marusja se mu je še prikazovala v mislih.

Vrnil se je k četi, ki je bila takrat v drugem kraju. V bataljonski pisarni je zagledal Rumpļa z brazgotino na licih. Med tem je napredoval za stotnika. Ta mu je povedal, da ga čaka odlikovanje, a se je nenadoma nečesa domislil: „Kaj se je zgodilo z ono vohunko?“ Peršiču so se zamajala tla pod nogami, a je zbral vse sile: „Po ukazu je bila ustreljena.“ Stotnik ga je pomeril v zenice: „Kdo jo je ustrelil?“ Peršič bi bil rad umaknil pogled, ni se ga upal. „Jaz“, je rekel skoraj drhteče. Oni pa: „Vi?“ Še brazgotina na stotnikovem obrazu se je zarežala. „Ali imate pričo?“ Peršič mu ni odgovoril. Gledal ga je pogumno, s srdom v očeh. Izdajale so ga zenice, glas, še trepetajoči prsti na rokah. Dolgo sta molčé strmela drug v drugega. Ali sme Rumpelj dvomiti? Stotnik se je obrnil na peti, rekel zateglo, ne da bi ga pogledal: „Verjamem... prav rad vam verjamem... da ste storili to...“ Okrenil se je, znova se mu je zarežala brazgotina: „Pričakujem, da boste o prvi priliki vnovič izkazali tak pogum... in se javili prostovoljno...“ Peršič se je vgriznil v ustnice. Prevzemale so ga skrite misli... Nanesla je prilika, javil se je k napadu. Smrt? Marusja? Zdelo se mu je, da visi na tehtnici. Občutil je mrzlico.

Stal je ob reki in prisluškoval glasovom. Zdrznil se je. Znova je vtaknil cigareto v žep. Ne, ne sme kaditi. Uprl je oči v mrak, gledal nekaj časa v nejasne obrise vojakov, poltiho zaklical:

„Vinko Logar!“

Ena izmed senc se mu je približala. „Tu sem! Ti si, Peršič?“

„Dà. Ali so te izbrali za ta pohod? To je plačilo za politično nezanesljivost, nagrada za ječo...“ — „Tebe tudi?“ — „Ne. Javil sem se sam.“ —

Senci sta se skoraj strnili.

„Ali se boš dal ujeti?“

„Če pojde... In ti boš spoznal, kaj je napad...“

Logarjeve roke so krčevito stiskale puško. Grozi, ki se je je najhuje bal, bo zdaj prvič pogledal v oči. Pred njm je stala Dora. Po dolgem

času prvič tako jasno, kakor da jo je videl še pred nekaj minutami. Zdelo se mu je, da čuti še vonj njenega telesa . . . Peršič mu je prinesel njen pozdrav . . . Priznal si je, da je bil prijetno iznenaden, vse telo se mu je vznemirilo. Ali še misli nanj? Peršič mu je negotovo pritrdil. Vinko se ni mogel premagovati, povedal mu je vse . . . Prijatelj je gledal strmó, začudeno, kakor da ga ne razume. Ko ga je izpraševal podrobnosti o Dori, mu je raztreseno odgovarjal. O ženskah se je cinično izražal. Logar ni vedel, kaj se godi v njem, njegove besede si je razlagal drugače. Speklo ga je, da živi Dora v taki okolici. Poleg drugega ga je tudi ta bolečina zadrževala, da ji ni pisal. Odganjal je misli nanjo, vračale so se mu vedno znova. Nikoli tako jasno in živo ko ta večer . . .

Da bi zamamil misli, odgnal Dorino podobo, je prisluškoval reki. Z očmi je prodiral temo. Kaj delajo sence pred njim?

Voda, voda, ki se je kot siva, šumeča kača plazila skozi noč. Na drugem bregu je bilo vse tiho. Le zdaj pa zdaj je padel strel straže. Saperji so gradili zasilen most. Tiha povelja so šla od ust do ust. V telesih mrzlica in drhtenje. Zagrmeli so streli iz topov. Granate so letele čez reko, padale v ruske jarke. Z druge strani se je dvigala raketa, črne sence ob reki so se potuhnile. Znova je nastala tema. Roke so se gibale in polagale desko na desko. Le semtertja je zamolklo udarilo.

Most je bil nared. Topovski ogenj se je ojačil. Vojaki so planili na deske, ki so se jim zibale pod nogami. Voda je grgrala tik pod njimi. Peršič je vzdiknil pridušeno: „Za menoj!“ Logarju se je zdelo, da se vse pogreza pod njim. Pod nekakšnim nasipom sta se vrgla na tla. Nova raketa, ki je svetlo dogorevala in jasno odražala sključene, čez vodo hiteče postave. Ugasnila je. Iz njenih mrjočih isker so se porodili streli pušk in strojnic. Sredi mosta je odmel krik in ostro presekal tišino. Nekdo je padel v vodo. Drugi, tretji . . . Logarja je obšlo tesno čustvo groze. Sence, ki so dosegle drugi breg, so se z zamolklimi padci metale na tla. Topovski ogenj se je podvojil.

Logar in Peršič sta pritiskala glavi k tlom. Težko sta dihala. Kod so blodile njune misli? . . . Pred Logarja je stopila Marijina podoba. Zakaj prav ona? Nato se mu je prikazala Dora . . . Misel se je pretrgala, ozrl se je po Peršiču. Kaj dela? Hotel se je narediti mirnega, a so mu od neke neumljive groze silile solze v oči. Na smrt ni mislil. Pred njim so vstajali drugi prizori, rasli v domišljiji do nebes. Občutil je težo v želodcu.

„Ali se bomo . . . sprijeli z orožjem?“

Peršič mu ni utegnil odgovoriti. Suhljat nadporočnik napadalnega oddelka je držal uro v roki: „Ena, dve, tri . . .“ Topovi so iznenada

utihnil. Klic je udaril iz tihote kakor električna iskra. Zdelo se je, da je na tleh ležečim ljudem pretrgal živce. Logarju je bilo, kakor da so mu nenadoma omrtvele noge. Z vso silo se je pognal kvišku, stekel za Peršičem. Kje so ročne granate? Začnan se je trudil, da bi jih odpel od pasu. Padel je. Ko se je dvignil, mu je bilo, kakor da je ostal čisto sam sredi grozne samote. Usta so se mu odprla sama od sebe, iz njih se mu je izvil krik groze. Vpila je divja zver, ki se je naselila vanj. Misli so mu po bliskovo spreletale možgane in v hipu ugašale. Slike, predstave, vse je zatonilo. Ena sama blazna zavest: zdaj, zdaj... In že je izginila tudi ta, zatonila v mrak žive groze. Noge so se premikale same od sebe, usta so vpila sama od sebe, roke so mahale same od sebe. Njegov krik se je pomešal z drugimi. Napel je možgane z vso silo: kaj je treba storiti? Kaj je treba... Trenutek? Dva? Cela večnost? Ročna granata mu je v loku zletela iz rok. Zobje so bili stisnjeni, napete ustnice so jih razgalile. Ostri poki so mu prihajali na uho. Še je živel, še je dihal. Krčevito je stiskal puško, slednja mišica na obrazu je bila napeta ko jeklo. Bajonet? Pred njim so se premikale nekakšne sence. Ljudje? Stokanje mu je predrlo srce. Noga je stopila na nekaj spolzkega. Zdelo se mu je, da je zašel v blodnjak in ne najde več izhoda. „Tak, tak, tak, tak...“, je regljala strojnica. Zagledal je nove ljudi. V svitu rakete se mu je pačil obraz človeka, konica bajoneta se je lesketala... Logar je zagnal cvileč glas, vpilo je slednje vlakence njegovega telesa. Nato se mu je izvilo iz grla grgranje studa in groze. „Aaaa!“ To je bilo tisto... Hip zavesti, že je vse ugasnilo. Begal je za svojim glasom, kot da ne ve ne kam ne kod...

Nove čete so prihajale čez reko. Zavzele so tudi drugo črto. Temna noč se ni razsvetlila niti za trenutek. Na tleh je bilo blato. Nihče ni vedel, kaj se godi na desni, na levi... Streljati! Ne spati! Omama jim je legala na trepalnice. Ne spati! Logarja je objemal hlad po vsem telesu. Prehajal mu je v vročico. Polagoma se je osveščal. Duša se mu je prebudila...

Od desne je prišel ukaz, naj se javi poročniku. Ah, tako, dà, že gre. Ves čas ni mislil nanj. Splazil se je k njemu. „Si še živ?“ — „Še. Kje smo?“ Bili so na nekakem holmu. Okrog in okrog je stalo drevje. Pod njimi so ležali ljudje.

„Peršič, ubil sem človeka...“

Peršič je samo skomizgnil z rameni. Njegov obraz je bil siv, skoraj jeklen. Gledal je nekam predse, v temo. Čez nekaj časa: „General ga je ubil, ne ti...“ Ob svitu rakete je pogledal Logarju v obraz: „Kaj ti je? Ali si bolan?“

„Ali . . . ali je tudi tebi tako? Mrzlica me trese . . .“

„Menda smo obkoljeni. Ničevó.“

Delal se je že dan. V daljavi so bile videti med drevjem prve rjave postave. Dvigale so se iz niča, prihajale bliže, se znova pogrezale v nič.

„Morda bomo ujeti.“

„Ali pa ubiti.“

Prve jeklenke so udarile v debla. Logarja je objela tako močna zavest bližnje smrti, da ga je za hip popustila mrzlica. Prihajale so predstave, misli. Ni se utegnil muditi pri njih.

Prišlo je povelje: „Poročnik Peršič naj z nekaterimi možmi krije umik, ostali nazaj!“

Peršičev obraz se je za hip spačil, nato mu je čudno zasijal. Segel je po Logarjevi roki in mu jo stisnil.

„Poskusil se bom rešiti. Pozdravi znance!“ mu je zašepetal. Nato je dvignil glas: „Srednji vod: živahen ogenj! Ostali nazaj!“

Logar je komaj vedel, kaj se godi ž njim. Ni bilo časa za razmišljanje in čuvstvovanje. Vojaki so se plazili po ozki dragi, se skrivali med gostim drevjem. Logar se je še enkrat ozrl. Zagledal je široko Peršičevo postavo, ki je tekla med drevjem in nenadoma telebnila na tla. Več ni mogel videti. Jeklenka ga je udarila v prsi.

Dva in štirideseto poglavje.

Pozno zvečer se je Alma vrnila iz restavracije, kjer je ostavila Segulina v veseli družbi. Ko so jo objele puste stene gostilniške sobe, bi se bila najrajši vrnila. Ni se upala, smejali bi se ji. Hodila je z naglimi koraki od stene do stene in se pogladila čez ledja. V grenkem nasmehu je pomislila: ali jo dela tako plaho skrivnost, za katero še nihče ne ve? Poslušnila je, ali se že vrača Segulin. Ni ga še bilo. Prav ta večer, ko je hotela govoriti z njim.

Naslonila se je na okno, vdihnila polne prsi zraka. Po trgu so gorele redke luči, iznad streh se je dvigal medlo razsvetljeni zvonik. Nebo je bilo oblačno. Za hišami so se razprostirali v temo pogreznjeni vrtovi, polja, z gozdovi porasli štajerski griči. Alma je vsak dan gledala nanje in jih ovijala v zlato peno hipne sreče. Zdaj jih je le slutila. V oči so ji prihajale solze kakor tedaj, ko je Segulin drugič ležal na operacijski mizi. Prej je mirno gledala na stotine operacij, tedaj je ječala . . . Opazila je bila, da je Segulinu njena postrežba v radost, obenem v muko. Pogovora o njenem nekdanjem razmerju se je izogibal. Skrbno mu je stregla, a govorila je z njim le najnujnejše. Ostali bolniki so opazili njeno spremembo.

Spomini na tiste dni so bili omamni . . . Segulin je odšel v štajerski trg, da se okrepi. Alma ga je spremljala. Bala se je, da razen telesnega nagnjenja nič globljega ne čuti do nje. Bila je prepričana, da ga bo tudi s srcem navezala nase. Po tednih omame je začela spoznavati, da je bilo življenje tistih dni le prevara. Segulin se je spremenil. Rana na glavi mu je v vinjenosti povzročala duševne motnje. Včasih se je brez vzroka silovito razsrdil, drugič je obupno jokal. To ni bilo vse. Vzroki so bili še globlji, Alma se mu je bala povedati, da je noseča. Zaničevala se je zaradi svoje plahosti. Pred tednom dni se mu je bilo zaletelo: „Ko se bova ločila . . .“ Nagonsko je čutila, da bo ta ločitev za vedno, ako pride do tega. Sprva so ju imeli v trgu za poročena, on pa je v pijanosti izdal njeno deklitvo. Alma je od tistega hipa bridko občutila prezir žensk, ki so v nočeh brez sramu legale tujcem na travo. Moški so postali drznejši proti nji . . . Molče je trpela. Prejšnjega dne ji je Segulin v hipu omame obljubil, da si podaljša dopust. Alma je bila tega vesela, hotela si je pridobiti časa.

Odpeljala se je v Ljubljano in si v bolnici izprosila še nadaljni dopust. Popoldne se je vrnila in našla Segulina na postelji. Poljubila ga je, a on jo je odrinil z roko: „Ali si že prišla?“ Ni je pričakoval. Morda si je želel, da ne bi več prišla.

S solzami v očeh ga je gledala stoječega pred zrcalom, kako si je zapenjal bluzo. In sama ni vedela, kaj je prišlo vanjo, da mu je povedala:

„V Ljubljani sem srečala Zofijo . . . Preselila se je.“

Segulinu je vzdrtela roka, v kateri je držal ščetko. Zaman se je trudil, da bi prikril naval krvi v licih.

„In Dora?“

Almi je legel mrak na čelo. Povedala mu je, da ni govorila z Zofijo. Segulin je slutil, da Alma trpi ob misli na Doro. Povedala mu je resnico, ni ji verjel. Misel, da Dora še živi, mu je vzbudila trepet v telesu. Segel je s prstom za ovratnik, kakor da ga nekaj duši.

V tem hipu je obšlo Almo spoznanje, da je še noben moški ni ljubil. Morda mladenič, ki je umrl dan za tem, ko ga je bila poljubila . . . Segulinu se je nenadoma nekam mudilo. Dejala mu je, da bi rada govorila z njim. Postal je pri vratih in ji povedal, da čez tri dni odide. In že je izginil.

Alma se je sesedla. Ali ji ni obljubil, da bo ostal? Kaj se je tako nepričakovano izpremenilo v njem? Naslonila je obraz v dlani, misli so ji tavale ko v blodnjaku . . . Znočilo se je. Komaj se je zavedala, kdaj se

je vrnil Segulin. Brez besede, omotična je odšla z njim v restavracijo. „Potem bova govorila“, ji je rekel po poti. Alma je molčala. Tisti večer se Segulin dolgo ni dvignil. Govoril je dvoumne besede, natararici je položil roko čez pas.

Almo je spreletela vročina, dvignila se je: „Gušto, trudna sem.“ Segulin je uprl sršeč pogled vanjo: „Spat pojdi!“ Čemu so se ji zasmeli? Sedla je za hip, nato pa skočila kvišku in zaloputnila vrata za seboj.

Ob tem spominu je odskočila od okna. Na cesti je zagledala Segulinovo senco. Zbegana se je ozrla po sobi, kakor da ne ve, kaj naj stori. Čemu se ga tako boji? Počenila je k predalu omare in začela pospravljati.

„Ali ne spiš?“ je siknil Segulin. Bil je vinjen, moten izraz mu je ležal v zenicah. „In — čemu mi delaš take nastope? Si mar moja žena?“

Alma je čutila: iste besede so govorili v restavraciji. Nogavica, ki jo je držala v rokah, ji je zletela na tla. Dasi je hotela sprva stopiti k njemu, ga objeti in pomiriti, je zdaj obstala kakor okamenela.

„Ali je med nama drugače, kot če bi bila tvoja žena?“

Segulin se je pijano zasmel.

„Čemu me zaničuješ?“ je Alma klecnila v kolenih, a se je znova izravnala. Roke so ji nehote šle preko ledij. „Morda imaš danes do mene večje dolžnosti, nego si jih imel kdaj do katere druge...“

Segulinu ni ušla Almina kretnja. Ni se več rogal. Čutil je, kakor da se mu je zadržnila zanka okrog vratu. Vse dni se je v svojih mislih trgalo od nje, v nekaterih trenutkih pa se mu je vendar smilila. V zavesti, da Dora še živi, je vsaj za hip občutil dovolj poguma in moči.

„O kakšnih dolžnostih govoriš?“

Alma je molčala. Videla mu je do dna. Bilo je usodno, da ga je spomnila Dore. Če bi mu priznala nosečnost, bi ga še bolj odbila. Morda je bil v tem trenutku spoznal to sam. Poslednja nada se ji je topila kakor rosa na solncu.

„V dušo ti vidim, ubežal bi mi rad.“

Segulin je molče stiskal čeljusti.

Ta molk je potrjeval njeno sumnjo. Ponos zasmehovane ženske se je dvignil v nji. Ali se ga ni blazno bala in bi ga bila rada v nekaterih trenutkih kot težko breme vrgla s sebe?

„Če mi nameravaš ubežati, je najbolje, da mi ubežiš že nocoj...“ Morda ga je le skušala. Gorela je, kakor da se navdušuje nad lastnimi besedami in uživa veličastnost svojega srda in odločnosti. „Pojdi! Pojdi!“

Vpile so stene in predmeti... Čez nekaj časa je stopila še k oknu in ko divja vreščala na senco, ki je izginila v temi: „Pojdi! Da te ne vidim več...“

Tri in štirideseto poglavje.

Dora in Alma sta sedeli v zakotni kavarni. Srečali sta se na ulici. Alma ni mogla prikriti neke mržnje do Dore, hotela se ji je izogniti. Ko pa jo je Dora poklicala, se ji je z zasmehom na obrazu približala. Stali sta nekaj časa v zadregi, brez besede, nato je rekla Alma: „Rada bi govorila s teboj... Stopiva kam...“

Nekaj trenutkov sta molčé gledali na ulico. Nad Ljubljano je ležala soparica, prah se je svetil v solncu. Ulice so bile skoraj prazne, tihe; le ure so zdaj pa zdaj zaspano naznanjale četrti... To mesto je Dora ljubila, vendar ji je bilo nekaterikrat neznano tuje. Z boleščjo se je spominjala Gorice. Življenje ji še nikoli ni bilo tako prazno. Shujšala je, v obraz so se ji vrezale drobne gubice. Zaradi pomanjkanja si je želela domov, zaradi Zofije je ostala.

Nenadoma se je zdrznila v mislih. „Ti si tu?“ se je ozrla na Almo. „Pa se tako nič ne vidimo.“

Alma je posilila nasmeh. „Nekaj mesecev sem bila odsotna. Živela sem s Segulinom.“ Pri tem je merila Doro v oči. „Ali si ga kaj videla zadnje čase?“

„Ne“, je odgovorila počasi Dora. „Videla sem ga v Gorici... mimogrede... nato nič več...“

Spomin na Segulina ji je stopal le v najtemnejših hipih pred oči. Težko je gledala Almi v obraz. Ta je opazila nekaj nerazodetega, tajnega na dnu njenih zenic. Zasmejala se je in se pogladila po bokih.

„Njegovega otroka nosim...“

Zavladal je molk. Doro je nekaj grenkega stisnilo za grlo, pomračila se je. Govorili so le pogledi. V njeno pomračeno je grebla s svojimi očmi Alma in se grizla v duši: „Ali ga ljubi?“ Obšel jo je občutek kakor tedaj, ko je Segulin odšel... Želela si je smrti, a je spoznala, da je preveč navezana na življenje. Še pred jutrom je odpotovala. Otroka pod srcem je ljubila le toliko, kolikor je ljubila Segulina. Njena ljubezen je dobila obliko sovraštva. Segulina v dobi nosečnosti ni mogla docela izbrisati iz srca. Šla je k babici, ki ji je rekla: „Tako dolgo ste čakali? Če se ne bojite za zdravje...“ Bala se je za zdravje in za življenje. Odšla je kot omotična... Bilo je smešno, a Segulina si je predstavljala v Dorinem naročju. In še zdaj: „Ali ga ljubi?“ Kaj naj ji odgovori?

„In kje je zdaj Segulin?“ se je zaletelo Dori.

„Ušel mi je . . . Prekleta on in njegov otrok!“ je pritišano izbruhnilo iz nje. Zardela je. Ko se je pomirila, je rekla: „Mislila sem, da je prišel k tebi . . . oprostí . . .“

Dora jo je samo gledala. Alma ni mogla vedeti, kaj se godi v nji. V bliskih jo je spreletavala misel, obe sta viseli nad istim prepadom. Razumela je Almo. Le, da je preklinjala otroka, jo je bridko motilo. To ji je tudi povedala.

„Otrok mi ne zadostuje“, jo je Alma zgrabila za roko. „Hočem moža, ki ga ljubim!“ Naglo, strastno se je popravila: „Zdaj ne čutim nič več do njega. Sovražim ga . . .“

„Razumem. Le otroka bi ne smela sovražiti.“

„In kaj bi storila ti, če bi bila na mojem mestu?“

Dora si je dela roko na čelo, oblival jo je znoj. Kaj bi storila? Nekaj silnega je prodiralo iz njene notranjosti, premagovala se je, da se ni izdala . . . Molčala je. Alma je opazila Dorino prepadenost. Znova jo je zgrabilo za srce.

„Kje je Logar?“

„Ah“, je Dora rekla komaj slišno in zamahnila z roko, kot da odganja misel na Vinka, ki se ji je vsak hip spovračala. „Med nama je vse končano . . .“ Imela je solzo v očeh.

V Almi je vstala nova sumnja. Vgriznila se je v ustnice. In kakor da je Dora spoznala njeno misel, je vsa zatrepetala: „Samo Vinka ljubim . . . Ne vprašuj me več!“ Alma ji je verjela. Čudno mehka je obrnila obraz v okno, solze so ji tekale po licih.

Dora je pozabila svojo bridkost. Objelo jo je tako sočutje, da bi bila privila Almo na prsi.

„Če nimaš kam iti, ko pride čas, se oglasi pri meni.“

Tedaj se ni domislila Zofije, ki je bolehala že ves čas, odkar sta prišli v Ljubljano. Dora ji je stregla, dasi se je sama stežka držala na nogah. Zofiji pa se niso več vrnile prejšnje moči. Bridko se je zavedela, da je konec njene mladosti. Znake staranja je zakrivala z lepoticjem, v nekaterih trenutkih je bila neznosna . . . Ali bi ne odprla vrat svoji sestri?

Alma si je obrisala lica. „K Zofiji? Nikoli. Rajša poginem.“

Nenadoma se ji je neznano mudilo. Poslovila se je na kratko in odšla po prašni ulici med nizkimi hišami.

Dora je bila kakor omotična. Vso pot domov so jo preganjale zmedene misli. Na mizi jo je čakala Logarjeva dopisnica. Pisal ji je samo nekaj besed, da prihaja iz bolnice na dopust in da nestrpno čaka svidenja. Kratke besede so izražale isto žarko ljubezen kot nekdanj.

Če bi bila Dora prejela te besede pred meseci, bi bila od radosti kriknila. Zdaj ji je trepetala dopisnica v rokah, ni vedela, kaj bere. Po-bleдела je in se z vzklikom obupa sesedla.

Zofija jo je gledala brez diha.

„Kaj ti je? Saj si vendar mislila nanj.“

Dora je mislila: kako naj ga sprejem? Na Zofijine besede je preplašeno dvignila pogled. „Prepozno“, je dahnilo iz nje.

Zofija je hotela še nekaj reči, a se je preplašila Dorine kretnje, s katero se je dvignila in zmedeno odtavala po sobi. Prepozno? Zdelo se ji je, da jo iz sumnje, ki jo je včasih obšla, globoko razumeva. Z neko bojaznijo in sočutjem je strmela vanjo.

Štiri in štirideseto poglavje.

Vlak je vozil proti jugu. Ob oknu je sedel Vinko Logar in gledal na štajerske gorice. Ob prvem napevu slovenske pesmi mu je vzdrhtelo srce. Strmel je v bele hiše med sadnim drevjem, poslušal klopotce na vinskih gričih. Kako globoko je zdaj občutil, kaj mu je domovina!

Vse, kar je do tedaj doživel, je bilo za hip pozabljeno . . . Na bojišču so ga pobrali nezavestnega. Imel je rano v prsih, vsa obleka mu je bila napojena s krvjo. V blodnjah se mu je prikazoval človek, ki ga je ubil. Bežal je pred njim po neznanih pokrajinah in skozi močvirja. Noge so se mu vdirale v blato. Strahovitih senc, ki so šle za njim, se ni mogel rešiti. Dolge, pošastne roke so segale daleč preko njega in grozile, da ga zgrabijo . . . Nato je vse to izginilo. Oni obraz se mu je prikazoval vedno redkeje. Ostal je v spominu le kot nekaj grenkega, težko izbrisnega . . . Predramil se je v življenje, okrog njega je vršal šum velikega mesta. Nega, s katero so ga obdajali, mu je bila celo nadležna. Prej so se trudili, da naredé iz njega zver, zdaj pa so ga spremenili v otroka . . . Dora, ki se mu je bila prikazala v trenutku največje groze, ni več izginila. V bolezní mu je stopala posebno živo pred oči. Od trenutka, ko ni več prejemal ne bral pisem, se mu je zdelo življenje brez vsebine. Ni imel očeta ne matere, potreboval je duševne opore ljubljenega človeka. Saj Dore nikoli ni nehal ljubiti. Kje je? Pisal je župniku v Bukovico, ta mu je poslal njen naslov. Prijetno drhtenje mu je spreletelo telo. Pisal ji je dopisnico, da pride . . . Zasklelo ga je: „Ali še misli name?“

Vso pot na vlaku si je predstavljal trenutke svidenja . . . Dospel je pozno zvečer, bilo mu je težko stopiti pred Doro. Ko je naslednjega jutra našel znanca, je raztreseno mislil samo nanjo. Naposled se ni mogel več premagovati, hitel je po ulicah, potrkal na vrata.

Odprla mu je Zofija, ki je bila videti prepadena. Klicala je Doro, ki se dolgo ni oglasila, kakor da ji je zastalo srce. Slednjič je prišla. Na obrazu se ji je poznala bledica prečute noči. Nihajoč med obupom in srečo mu je hotela izbruhniti vse že v hipu, ko je stopil skozi vrata. Ob njegovem nasmehu in njegovi besedi so ji otrpnile noge in jezik.

Vinko jo je objel in poljubil. Obupana, jecljajoča, kakor mrtva je ležala v njegovem naročju.

Logar je opazil njeno prepadenost. „Kaj ti je? Ali me nisi pričakovala?“ Ostra bolečina mu je prebodla srce: „Morda si vezana . . .“

Dora se je borila z jokom, odkimala je z glavo.

„Nič hudega ni“, je rekla Zofija. „To je le zaradi sreče.“

„Če je zaradi tistega, kar je bilo,“ je prišlo počasi iz Logarja, „oprosti . . . Menil sem, da si že pozabila . . .“

„Saj to ni“, je Dora šepetaje skrivala obraz. „Ti bom že povedala.“ Ko jo je Logar začudeno pogledal: „Saj ni nič . . . takega . . .“ Okrenila se je in odšla v sobo.

Logar ni mnogo mislil na to. Bil je presrečen. Ogledoval si je borno stanovanje beguncev. „To je vse, kar smo mogli rešiti“, se je opravičila Zofija.

Sedli so za mizo. Zofija je nalila vina v čaše. Logar je bil kakor omamljen. Postal je spet človek. Po prvih besedah starih znancev, ki jih je srečal v mestu, je spoznal, da so se njihove duše spremenile. Iz tope naveličanosti vojne je vstajala v medlih obrisih nova zarja. Stene so prisluškovale, pravi obraz ljudi se je izražal v šepetu. Spomnil se je Peršiča, čigar podoba je ostala v neznani daljavi, a je v tem trenutku ko živ stopil pred njegove oči.

V teh mislih se je zazrl v podobo Ivana Humarja, ki je visela na steni. Kaj je z njim? Povedali so mu, da je pisal iz ujetništva eno samo dopisnico, a nato nič več. O njem niso radi govorili. Vse, kar se je zgodilo med njimi, je Vinko le slutil. Ob pogledu na Humarjevo podobo ga je obšla misel: tako bo morda izginila vsaka sled tudi za menoj.

„Na vaše zdravje!“ mu je napila Zofija. „Da bi se po končani vojni srečno vrnil.“

Vinko se je zdramil. „Če Bog dá“, je rekel z grenkim nasmehom. Zastrmel je v brazgotino na Dorinem vratu. Dora je umaknila pogled. Zofija je povedala, da je bila ranjena. Ob kakšni priliki? Bilo je težko govoriti in se obenem izogibati boleče resnice. Dori je nekaj grenkega, jedkega leglo v oči. Nikoli prej se ni tako globoko zavedala, da se je ustavil čas in da visi ona kakor v praznoti. Tisto noč ni spala, vse jutro

ni mirovala. Zdaj je sedé poleg Vinka v duhu obnavljala omamni vtis novega objema. In vendar ji je bilo tako grozno. Grenko se je nasmihala v polno čašo, ki jo je vrtela med prsti. Beseda se ni hotela razvozlati.

„Dora je vsa srečna“, je po premolku spregovorila Zofija.

„Dà, srečna“, se je Vinko z zamišljenim pogledom ozrl v njene oči. „In mila. Toda, če bi brali njeno zadnje pismo . . .“

„Pst! Tiho o tem!“ je rekla Dora komaj slišno in položila dlan na njegovo roko. „To je pozabljeno . . . Morda bi si imela tudi jaz kaj očitati . . .“

„Tako?“ se je Vinko prisiljeno nasmehnil.

„Kakšne oči pa imaš?“ je Dori planila kri v lica. „No, Segulin je bil tam doli . . . to je vse . . . Če boš tako gledal, ne maram govoriti . . .“

„Saj ne gledam. Ali te je zalezoval?“

Dora ni mogla govoriti. Obupno je pogledala Zofijo, nekaj žgočega ji je šlo po žilah. Dasi je bil Vinko bridko vznemirjen, se je vendar premagoval. Ali naj mu Dora pripoveduje pred Zofijo? Da bi odgnal predstave, ki so ga vznemirjale, je nehote zinil:

„Med potjo sem videl na postaji Marijo. Izvedel sem, da ji je teta umrla, poleg tega je že poročena . . .“

„Tako?“ so se Dori skrivile ustnice.

Nekaj časa je strmela nemo v steno, nenadoma pa se je dvignila. Opazila je, da se je Vinko zadovoljno smehljaj, toda kljub temu jo je zbolelo. Čemu se spominja Marije? In vendar to ni bilo glavno. Mnogo bolj se je vznemirjala zaradi sebe. Ni mogla zadrževati solz. Stojé ob oknu je gledala na cesto. V molku, ki je nastal, je ležala globoka tesnoba. Zofija se je v zadregi nasmihala v kozarec.

„Dora, ne bodi otročja“, se je oglasil Vinko.

„Saj ni zaradi tistega, kar misliš ti“, je Dora iztisnila skozi trepetajoče ustnice. „Tako“, je rekla, si obrisala solze in prisedla.

„Ali ste ubili kakega človeka?“ je vprašala Zofija, da bi zaobrnila pogovor.

„Ne pripoveduj o tem!“ je Dora iznenada uprla vanj oči.

„Tega ni mogoče vedeti“, je dejal Logar. Obšlo ga je nekaj mrzlega. Predstava, ki ga je mučila v bolnici, mu je za hip znova stopila v zavest. Da bi se izognil temu razgovoru, je rekel: „Hvala za pozdrave, ki sta mi jih bili poslali po Peršiču.“

Dora je zastrmela v Zofijo, ki je globoko zardela. Mislila je, da je ta Peršiča že zdavnaj pozabila. Spomnila se je večera, ko je bila pred bratom prevzela njeno krivdo . . . Vse se je pogrezalo v Zofijine velike, razprte oči. Svakinja je hlinila ravnodušje, ni se ji posrečilo.

„Kje pa je Peršič?“

„Mislim, da je ujet, če ni mrtev. Če je živ in se vrne, bo ustreljen. V to ga je zavedla zadeva z neko vohunko. Če jo je našel, nima vzroka, da bi se vrnil. Menda se je zaljubil vanjo...“

Zofija je kriknila. Kozarec, ki ga je iz nervoznosti pravkar nesla k ustom, ji je padel iz rok... Dora še nikoli ni videla, da bi se svakinja tako premagovala v svojem razburjenju. Brisala je madež vina in se vsa tresla. Vinko ni razumel Dorinih pogledov, ki so mu dopovedovali, naj molči.

„Zaradi vohunke?“ se je Zofija zaničljivo zasmejala. Še je mislila nanj. Misel, da ga nikoli več ne bo videla, jo je globoko zadela. Ni mogla izplakati svojih čustev, izdivjati nejasnega srda. Leglo je vanjo kakor strup. Grenko, zlobno ji je zagorelo v očeh.

„Baje je lepotica“, je rekel Vinko.

„Za vojaka je vsaka lepotica... Taki ste... vsi...“

„Ne vsi“, je iz rahle užaljenosti oporekla Dora.

„Vsi!“ je pribila Zofija iz srdite grenkobe. „Gospod profesor, roko na srce, ali res ves ta čas niste imeli nobene ženske?“

„Mnogo grdega sem videl“, je Logar odgovoril s pogledom na Doro. „Človek na bojišču v nekem oziru neha biti človek, izginejo mu vse take misli...“

Še bi bil govoril, a je nenadoma umolknil. Ni se maral dotikati vsega bolečega, kar je videl v tistih letih, da bi se Dora še bolj ne pomačila. Zofiji so se bliskale oči, vzbujala je skoraj strah.

„To le tako govorite“, se je zasmejala. „Ženske smo se vam maščevali... Ali ni res, Dora?“

„Zofija, kaj govoriš? Ali si pijana?“

„Nič“, je rekla Zofija ubito in izpila vino. „Resnico govorim. Možu sem bila nezvesta... Povej mu, če hočeš, o meni, o sebi, o vseh... Ná!“

Kozarec je vrgla po tleh, da se je razbil. Obraz se ji je spačil v srditem joku, dvignila se je in zbežala iz sobe.

Dora in Vinko sta se gledala s tesnimi čustvi. „To je zaradi tega,“ je povzela Dora skoraj tiho, „ker si omenil Peršiča. Ona ni bolna samo telesno, ampak tudi... duševno...“ Prijela sta se za roke, kakor da iščeta drug ob drugem pomoči. Dora je s tresočim glasom pripovedovala dogodek onega večera, ko je Ivan odšel od doma. Nato je med mukami govorila o sebi...

Bilo je že pozno, pozno, ko sta še vedno sedela drug poleg drugega. Po Dorini povesti se je bil Logar dvignil in odšel skozi vrata. Obstal je v veži in se čez nekaj časa znova vrnil. Rekel je samo: „Dora, v kak-

šnem času živimo . . . vsega tega bi ne bilo treba . . .“ Mračna, a vdana sta se stiskala drug k drugemu. Vinko je gladil Dorino roko, le zdaj pa zdaj se mu je znova izvilo: „Dà, to je hudo!“

Nad mestom je vstajala zarja.

Pet in štirideseto poglavje.

Alma je sedela ob oknu in gledala na ulico. Na cesti se je svetilo blato. Med drevjem je skozi meglo priletel golob in sédel na bližnjo streho. Gledala ga je, a bilo ji je, kakor da ničesar ne vidi. Njene misli so bile drugje. Oblečena je bila, kakor da se je nekam napravila. Zofija jo je vprašala: „Kam?“ Molče je zganila z rameni. Vse hočejo vedeti. Tajna misel jo je grizla ko črv.

Otrok v plenica je zajokal z dolgim, piskajočim glasom. Ta jok jo je dražil, ni ga marala slišati. Spominjal jo je nečesa, kar je hotela stokrat odpoditi. Ozrla se je. Njen pogled je obvisel na Dori, ki je sedela ob steni in šivala.

„Ali ne slišiš? Otrok joče.“

„In kaj, če ga slišim?“

Zofija je prišla iz kuhinje, vzela otroka iz plenice in ga položila sestri v naročje.

„Nič ljubezni ne čutiš do njega. Saj je vendar tvoj.“

Alma ji ni odgovorila. Gledaje skozi okno je čutila bližino otroka, ki ji je ležal na kolenih, brcal z nožicami in obračal glavo k njenim nedrijam. Ob novem plaku ga je zrla nekaj trenutkov. Rahel izraz nežnosti se je pojavil na njenem obrazu. Potegnila je jopico izza pasa in dala otroku piti.

Alma se je znova zagledala v drevje. Njene misli so se spreletavale ko ptice v vejah. Spomnila se je Segulina, razgovora, ki ga je imela z Doro v kavarni. Takrat ji je na vabilo, naj pride k nji, osorno odgovorila, da rajša pogine . . . Zapustila je bolnico, hodila nekaj dni po cestah. V stiski se je vendarle zatekla k Dori.

Povila je sina . . . Bila je olajšana telesno, a tudi duševno. Zdelo se ji je, da se je v hipu iznebila vsega, kar jo je strašilo in ji grozilo. S porodnimi bolečinami kakor da je Segulina za vedno iztrgala iz sebe. Smehljala se je.

Kako da sta Zofija in Dora s takim začudenjem gledali otroka? Zgrozila se je, ko so ji ponujali zgrbljeno, krmežljivo kepo: „Podoji ga!“ Ali se ga ni iznebila? Ali ga bo znova priklenila nase, da bo sesal sokove njenega življenja? Otrok je bil močan, vpil je po hrani. Ni mu je smela odrekati. Z mlekom, ki mu ga je dajala, je prihajala nova

mržnja vanjo. Imela je občutek, kakor da je v kletki. Nega, s katero so jo obdajale, se ji je zdela ko zanka. Njena misel je neprestano nekaj kovala. „In če vama ubežim?“ se je zagonetno smehljala. Zofija jo je strahoma pogledala. „Tega ne boš storila.“ Alma je molčala, da bi se ne izdala. —

Pogledala je spet otroka in mu ponudila drugo dojko. Ozrla se je na Doro, ki je še vedno sedela v mraku. Rahle mržnje do nje, ki jo je tiste dni zavidala zaradi njene sreče, se ni popolnoma iznebila. Na tihem je črtila celó njeno dobroto . . . Zavrnila je zle misli. Kaj ji je storila? Vgriznila se je v ustnice in se ozrla za golobom, ki je odletel.

Otrok se je nasitil. V zadovoljstvu je stiskal oči in zadremal. Pod oknom se je bil medtem zgostil mrak. V hipu so se vžgale luči. Alma se je zdrznila.

Nesla je otroka v posteljico in ga zagrnila. Bilo je prvič, da ga je pokrižala. Dora jo je opazovala, kako je stala nekaj časa nepremično in gledala v sina.

Njuna pogleda sta se srečala. Almi so sovražno zablestele oči. „Opazujejo me“, si je mislila. Okrenila se je in šla s počasnimi koraki po sobi. Čutila je, kako se Dorine oči obračajo za njo. Prižgala je luč in znova pogledala na Doro. Zdelo se ji je, da se je ta pravkar znova sklonila nad šivanje, a jo opazuje izpod obrvi. To jo je razdražilo, da ji je pognalo kri v lica.

Pred zrcalom stojé si je urejala lase in gube na obleki. Dora še vedno ni dvignila pogleda. Alma je stopila do vrat in se ozrla po otroku. Imel je zaprte oči, rahlo je dihal. Dora je bila še vedno sklonjena. Ali ji ni trepetala roka? Alma je odprla vrata in stopila tiho mimo kuhinje na stopnice.

V splošni tihoti je Dora dvignila glavo in poslušnila. Nato je vstala in šla do okna. Med drevjem se je premikala senca, naglo izginjala v svetlobi luči. Stopila je k otroku in gledala njegovo mirno spanje. Telo ji je zadrželo, solza ji je kanila na prsi.

Zofija je stopila iz kuhinje in se začudila: „Kaj ti je? Kje je Alma?“

„Ušla je“, je povedala Dora iz tesne bridkosti. „Pustila je otroka . . . Če ne bi bila šla danes, bi šla jutri . . .“

Objela je Zofijo. Ta je s pogledom na otroka mračno mislila. Ali je bila njena želja po otroku le krinka hrepenenja po uživanju? Iz dna njene duše se je dvigalo plemenito čuvstvo. Tehtala ga je, zavrgla ga ni.

„Dora, pojdi v mesto, prinesi steklenico za otroka!“

Z globokim vzdihom je sedla na stol.

Šest in štirideseto poglavje.

Bilo je proti koncu zime. Podolje je bilo kopno, obsevalo ga je solnce. Le v globokih strugah polzečih vodá, ob gozdovih in ob cestah so še ležali zameti snega. Iz njih so štrlela trupla poginolihi konj, nad katerimi so krožile vrane. V mraku so zavijali psi ko volkovi. Ponoči je vel od severa mrzel veter, pihal čez valovito pokrajino.

Ob robu gozda, ki je pokrival dva bregova rečne struge, so sedeli trije vojni ujetniki. Bili so izmed onih, ki so se po boljševiski revoluciji vračali v domovino. Zalotila jih je bila noč na samoti. Zavetje golega gozda in ogenj, ki je plapolal v rupi, jih ni varoval mraza. Drhte so se zavijali v raztrgane plašče. Dva zamudnika avstrijskih čet, ki so v istem času zasedale Ukrajino, sta pod večer zašla in se jim pridružila.

Ogrelí so si roke, povečerjali iz borne zaloge in si ponudili tobaka. Jetniki so vpraševali vojake o domu, beseda je nanesla na revolucijo. Pripovedovali so vsak svojo zgodbo. Mož s poraslo brado je sunil astra-hansko kučmo na tilnik in pokazal dve vrsti rjavih zob.

„Zdaj se lahko smejem, a takrat mi ni bilo do smeha . . . Prva revolucija je bila igrača. V graščinski pisarni — jaz sem namreč uradnik, Humar mi je ime,“ se je predstavil vojakoma — „smo razbili carjevo sliko. To je bilo vse. Življenje je šlo dalje, le mužíki so se spremenili. ‚Ali si videl,‘ mi je rekel oskrbnik Timofej, ‚kmetje me ne pozdravljajo več . . .‘ Tako je prišlo . . . Grof je neke noči pobegnil, a Timofej je spal z revolverjem pod vzglavjem. Nekega večera se je prikazal na obzorju žar ognja in dim. Gorela je sosednja graščina. V vasi so zagnali krik. Mrzlo me je spreletelo po telesu, nisem nameraval zaspati, a sem vendar zaspal. Ponoči me je prebudil krik. Že sem sedel na postelji, ko so vdrlí v graščino in začeli odnašati, kar jim je prišlo pod roke. Zdelo se mi je, da moram nekaj storiti, tekal sem po sobah. Vserod je bilo polno ljudi; česar niso mogli odnesti, so razbili. Iz hlevov so podili živino. Timofejeva postelja je bila prazna. Najnestrpnejši so vpili ostalim, naj pohite, da bodo poslopja zažgali . . . To me je zadelo; sem že tak človek, da ne morem trpeti, da bi kdo brez smisla uničeval. Čemu tudi? Prigovarjal sem jim: ‚Čemu bi zažigali? Vaše ali grofovo, škoda bi bilo in greh . . .‘ Pozneje sem jih rotíl, v svoji norosti sem postal hud. Tisti, ki so se mi spočetka smejali, so me tedaj zgrabili in vpili: ‚Avstrijec drži z grofom, obesite ga!‘ Še sem mislil, da je morda le šala, nisem se otepal. Povedli so me na dvorišče, kjer sem se skoraj spotaknil nad Timofejem. Ležal je v mlaki lastne krvi, revolver je tiščal v rokah. Tedaj sem spoznal, da je po meni. Lasje so mi vstajali, znojnice so se

mi odpirale. Prosil sem, a me spričo splošnega vpitja nihče ni poslušal. Že sem na tihem molil . . . Tedaj se je prikazala neka ženska, Varvara, vpila je, prosila, grizla in me trgala iz njihovih rok. Izpustili so me, ne da bi kdo ugovarjal. Od prestane groze sem se nehote razjokal, objel žensko, a ona mi je vpila na uho: „Beži, beži!“ Pobegnil sem in se skrival na polju več dni. Varvara me je našla in mi nosila jedi. Čez dolgo časa sem se smel znova prikazati med ljudmi . . . Od tiste noči mi je polovica las osivela . . .“

Utihnil je in segel z roko v lase nad čelom.

„Zakaj si jo zapustil, če se je tako potezala zate?“ se mu je zarežal dolgin s košatimi brki.

„Poročen sem“, je Humar neprijazno zamrmral.

„Marsikateri izmed nas je bil poročen“, se je oni zavil v suknjo in legel. „Zdaj ima drugo ženo in se ne vrne več.“

Humar mu ni odgovoril. Okrenil se je do starejšega vojaka: „Ali nas bodo pustili domov, ko se vrnemo?“

Vojak je skomizgnil z rameni. „Težko. Vojakov manjka . . . Zakaj niste rajši ostali v Rusiji?“

„Človeku se stoži po domu, da ne more ne delati ne spati . . .“

Mladi ujetnik v ponošeni kazaški uniformi je zapel otožno rusko pesem. Humar je s pomračenim čelom zrl v ogenj in mislil.

Zadnjo zimo je pretrpel za vsa leta, roke so mu bile razpokane ko zemlja v suši. Pilo mu je telesne in duševne sile. Zofija mu je vedno pogosteje stopala pred oči. Vzrok njunega spora je bil pod silnimi vtisi dogodkov in pod zavestjo neke krivde obledel. Prejšnji tenkovestnež se je prebujal v njem. To mu je podvojilo domotožje. Vselej, ko je videl vojne ujetnike, ki so se vračali v domovino, se mu je stopnjevalo do bolesti. Varvara ga ni mogla trajno prikleniti nase. Po njegovih očeh in njegovem molku je spoznala, da ga bo prej ali slej vzela noč. „Pojdi!“ mu je rekla. Po njenih tresočih se ustnicah je opazil, da se boji tega. Ne zaradi nje, zaradi otroka, ki mu ga je rodila, se ni mogel odločiti. In kakor da bere vse tajnosti njegovih misli, je Varvara pristavila: „Če ti je težko, odidi ponoči . . .“ Tako se je zgodilo. Hodil je vso noč do jutra, ob zori ga je zgrabilo za srce. Očital si je podlost, že se je hotel vrniti, a je šel dalje . . . Ob misli na dom mu je drhtelo srce. Ali njegov dom še stoji? Bal se je svidenja z Zofijo. Bolj ko se je bližal domu, bolj tuja mu je bila misel nanjo . . .

Vzdihnil je v mislih in se ozrl. Ostali so polegli in se zavijali v plašče. V daljavi je lajal pes. Iz gozda je odmel zamolkel klic neznane

ptice. Jetnik v kazaški uniformi je vedno otožneje zategoval svojo pesem. Humarju se je zdelo, da strašijo v teh glasovih vsi strahovi preteklosti in bodočnosti. Legel je.

Pesem je utihnila. Iz mladih prsi se je izvil dolg, pretresljiv vzdih.

„Ne vem, kaj bom počel doma. Zdaj me je bolj strah nego me je bilo strah vojne in ujetništva...“

Nihče mu ni odgovoril. Na dušah vseh je ležala mora. Iz teme je gledalo le veliko, žareče oko ugašujoče žerjavice. (Konec prihodnjic.)

OBZORNIK

O MINULI GLEDALIŠKI SEZONI

2

V režijskem ustvarjanju se še nismo dotipali do izrazito svojškega stila, ki bi zrcalil naša najosebnejša čustvovanja in predstavljanja. Le tu in tam se včasih razodene lepota nečesa eminentno našega, a utone v ostali nesozvnanjajoči celoti. Prav za prav nismo še nikoli globlje razmišljali o našem stilnem izrazu, o odrski plastiki in dinamiki, o načinu zunanjega oblikovanja, ki mora sovpadati z vsemi ostalimi ustvarjalnimi elementi naše duševnosti. Saj itak ne moremo nikoli zatajiti svoje osebnosti, čeprav smo tudi izrazito vplivani od tujega stila; na dnu se vedno zrcalimo bodisi v neki še neizoblikovani čustvenosti ali v neki posebni lirični meditativnosti. Toda do velikih umetniških razodetij se naše oblikovanje še ni dvignilo, še vedno je le medel podton celote, le neko nedognano, amorfno ozadje stvaritev. Zato se tudi nismo povzpeli do bleščeče zunanje forme, do oblikovnih posebnosti, kajti le preveč smo še v valovanju stilnih šol in vplivov, da bi se mogli povzpeti preko njih do samostojne preobrazbe stilnih elementov v samosvoje režijske organizme. Vsako tujo stilno posebnost bi morali pretopiti v nove vrednote, preoblikovati jih s svojo idejo, miselnostjo in čustveno vsebino. — Opozoril sem že svojčas na dve režijski smeri v našem gledališču. Prvo sem označil kot zunanje dinamično, drugo notranje. Prav za prav pa sta obe še na začetkih, v prvih razvojnih stopnjah, da ne moremo govoriti o njiju izrazitosti. Druga smer je globlja in plodnejša.

O. Šest je v režiji predvsem vizualist, obrnjen le na zunanosti, na svetlobnobarvne pojave, ki jih pač mora spremljati neko gibanje, da učinkujejo dinamično. Šestov scenski primitivizem, ki je glavni element njegovih režij, je še premalo oseben in umetniško razvit. V njem se čuti mnogo več pripadnosti nekemu odrskemu načinu izražanja, kakor pa pristnosti. Zato pa postaja njegovo teženje v enostavnost že manira. Šest je tudi enostaven v režiji igralca, zametuje igralsko kompozicijo s tem, da nikoli ne išče v notranjo harmonijo delujočih oseb. Zato je pri njegovih režijah viden razkol med inscenacijo in igralcem („Sen kresne noči“, „Razbojniki“). Najobčutnejše moti pač njegov neposluh za globinska dogajanja v drami („On je vsega kriv“), za psihološke elemente, za dušo igre. Na tem boleljajo vse njegove vprizoritve. Scensko

zanimivi sta le dve: „Sen kresne noči“ in „Serija A — oooooo“, toda režijsko nedognani. S „Slehnikom“ je skušal prenesti k nam dandanes v Nemčiji zelo igran misterij, ki pa ni uspel. Zunanja dinamika v „Zelenem kakaduju“ je bila brez notranje vsebine.

V notranjosti drame, v njena osnovna gibala usmerjeno režijsko oblikovanje ni samo globlje, ampak je tudi bližje umetnosti. *Skrbinškove* vpriporitve preveva večkrat močan racionalizem, ki je očit v logičnem razporejanju delujočih sil, v idejni in miselni jasnosti, v dosledni rasti dejanja v višek in prelom. Zato ljubi ostre kontraste v dinamiki igre, v vpletu in razpletu dejanja. Njegov racionalizem nadkrili včasih čuvstvo, zamori emocionalne prvine spričo premočne miselne zgradbe. *Skrbinšek* ima tudi velik posluš za soskladje prizorišča z igralci, za harmonijo igralcev in za igralca samega, dasi ga včasih podjarmi s svojo zamisljivo. „Pravljica o rajski ptici“ in „XYZ“ nista njegovi močni režiji, čeprav sta izraziti. — Tudi *Ciril Debevc* gradi iz notranjosti navzven, tudi pri njem je zelo razvita miselna potencia, toda glavni znak njegovih režij je psihološka analiza drame. On skuša prodreti ob etičnih, idejnih in miselnih elementih v njeno duševno globino, v njeno človeško vsebino. Zato išče preko izvedbe detajla šele v višino, preko psiholoških potankosti v celoto, v miselno in idejno zgradbo. „Vzrok“, ki je bila edina njegova letošnja vpriporitev, ni bil še do potankosti izdelan, zato ni dojmil, kakor njegove prejšnje režije, dasi je tudi vpriporitev značilna.

B. Gavela, ki je letos gostoval z „Mercadetom“ in „Glembajevimi“, je dozorel, močan in dognan režiser. Od naših režiserjev se loči po virtuoznem obvladanju odrske snovi in tehnike in po popolnoma samosvoji odrski zamisli. On je sicer virtuoz zunanosti, a z njo vendar išče v globino, v dramatično celoto. Zato tudi spretno vdela igralce v svojo odrsko zamisel in vlije vanje toliko samolastne moči, da izpolnijo njegov režijski zasutek. Obe njegovi režiji sta bili izredni, bodisi po virtuoznosti zunanje režije („Mercadet“), bodisi po ustvaritvi odrskega vzdušja („Glembajevi“). Najvišji je režiser takrat, kadar se gledalcu popolnoma skrrije. Tako se dojmijo „Glembajevi“.

3

Globina in umetniška vrednost igralčeve stvaritve zavisi sicer predvsem od njegove igralske moči, od zmožnosti oblikovanja, vendar se še premalo oziramo na igralčevo izrazno razsežnost, na dovršenost zunanjega podajanja. Zelo važna je igralčeva oblikujoča sila, ki gradi na čuvstvenem doživetju in miselnem spoznanju. Naši igralci trpe po večini na premajhni oblikovni zmožnosti. To jim more dati le izrazita igralska šola, bodisi individualna, bodisi splošna, in globoka duševna izobrazba. Prav jasno je viden včasih tudi pri močnih igralcih razkol med doživetjem, notranjim nastrojem in med izrazom, vidno obliko. Poslednje zaostaja za prvim, igralec se ne more do dna izraziti, ne more svojega doživetja plastično prikazati. Teorija o manjvažnosti oblikovnih šol, o umetnikovem spontanem izraznem doživetju svojega lika, o važnosti čuvstvene primarnosti za umetniško ustvarjanje je nauk neke ideologije, ki sodi o apriorni izrazni umetnikovi močniti in psihologicis, toda stvarno mora priznati neko umetnikovo rast v šoli. Saj se more šele tu igralec sprostiti in izrazno dograditi. Nam je pač treba lastne igralske šole, treba nam je strokovnega seminarja, ki bo nadomestil malo plodno pohajanje igralcev v

tuje igralske akademije. Našemu gledališču manjka tudi mladih sil, naraščaja. Temu ne more zadostovati le priložnostna šola, kakor jo n. pr. vodi O. Šest. Letošnji nastop njegovih učencev je moral marsikoga o tem preveriti.

Gledališki ansambel je v celoti dober, manjka mu le strnjivosti in pravilne opredelitve. Imamo tri izrazite igralce: v širino razgibanega Levarja, demonično poglobljenega Skrbinška in čuvstveno primarnega, izrazno razsežnega Kralja. *Skrbinšek* je bil letos sicer dokaj potisnjen ob stran, a je mimo večine komaj omembe vrednih malih vlog vendar izobličil tri močne vloge: *Rollerja* v „Razbojnikih“, *Mamona* v „Sleherniku“ in *Učitelja* v „Vzroku“. Njegov demonizem je sicer včasih pretiran (*Zakotnik* v „Divjem lovcu“), a ga je vedel v Učitelju do skrajnosti izrazno stilizirati. *Skrbinšek* se dvigne najvišje, kadar ustvarja preko intelekta s psihološko poglobljenostjo in zadržano demoničnostjo. — Mimo nekaterih povprečnih vlog (*Tezej*, *Jošt Osojnik* itd.) je *Levar* dosegel dva lika do velike igralske dovršenosti. V *Mercadetu* in v igralsko pregnantnem *Ignaciju Glembaju*. Po toploti čuvstva je *Grigorij Ivanovič* zanimiv, *Slehernik* je pa zgrešen v zaletu, v liniji in v igralskem izrazu. Za *Levarja* je nevarno, če žrtvuje zunanji razsežnosti notranjo vsebino, igralskemu patosu pravi izraz. — *Kralj* že nekaj let rase v močnega igralca. Njegova čuvstvena primarnost, združena z njemu prirojeno pristno igralsko krvjo, daje njegovim igram posebno moč. Enostavnost koncepcije in spretno igralsko vživetje v lik dajeta njegovim stvaritvam vsebino in igralsko vrednost. *Kralj* je elementaren v prikazovanju, brez narejenosti, prirodan. Njegov čuvstveni realizem je širok in ga more dvigniti ali v stiliziranost ali naturalizem. *Eduard von Ranken* kaže mojstrsko izveden naturalističen pol njegove igre, *Morilec* v „Vzroku“ pa njegov dvig v čuvstvene globine duševnih doživetij. Tu je dosegel *Kralj* svoj višek. Filozofsko problematični liki pa so *Kraljevi* naravi tuji. Zato je *Spiegelbergerja* dobro rešil z zunanjo igro, manj močno pa smrt v „Sleherniku“. *Leone* je do sedaj *Kraljev* najširši igralski zamah, čeprav se je izognil filozofskim meditacijam in psihološki problematiki njegove narave.

Pravega komika Slovenci nimamo. Komične kreacije naših igralcev so preveč zgrajene na posameznih domislekih, ne toliko na celotni liniji, še manj v prirodnosti komičnega. *Cesar* je v svojem izrazu okrnul, njegov humor je prenavaden, premalo globok, njegova igra je brez psihološke globine. Preveč se je pač izživljal v raznih manjvrednih komedijah. *Cesar* je igralsko razgiban in ima talent, toda premalo oblikovne razsežnosti. V resnih vlogah *Cesar* ne vzdrži. *Slehernikov družnik* in *Janez* v „Divjem lovcu“ sta medla. *Onufrij* in *Simon Porenta* sta ob *Šašnjoju* njegova zanimiva komična lika. — *Lipahov Violette* je ob *Dunji* dognan v celoti in je bil močno igran. *Ignjat* in *Gostač* sta manj značilna. Vse ostale vloge so pa bile neizrazite. — *Danešu* se preveč pozna teatralična osnova, najvišje se je povzpел v *Fabriciju Glembaju*. Zanimiv je tudi njegov *Popotnik* v komediji „On je vsega kriv“, dasi ni bil poglobljen niti originalen. *Daneš* se sploh rad sredi igre prelomi in izstopi iz vloge (*Jakec* v „Treh vaških svetnikih“). — *Železnikov Franc Moor* je popolnoma zgrešen, tudi *Demetrij* v „Snu kresne noči“. Dvignil se je šele v *De la Briveu* in *Pubi Glembaju*, ki ga je umel izigrati. — *Jan* bi moral preko recitatorskega patosa do vsebinske dograditve vloge (*Leander*), preko senti-

mentalne onemelosti (*Gluhovcov*) v čuvstveno jasnost. V *Aljoši* („Serija A — 000001“) je bil svež. *Jeranov* duhovnik *Silberbrand* je bil igralsko med njegovimi vlogami najbolj doغان. Manj njegov *Tone* v „Pravljici o rajski ptici“.

*

Marija Vera je duševno zelo bogata igralka, njena čuvstvenost celo večkrat nadkrili izraz, kar ni vedno dobro. V minuli sezoni je ustvarila tri matere, tri globoke like. Osnovna poteza njene matere je neka skrušena trpečnost, ki spominja na Cankarjevo mater (*Gospa Osojnica*). V *Materi* v „Vzroku“ se je dvignila do izrednih emocionalnih trenutkov (v ječi). *Slehernikovo mater* je igrala v svetopisemskem ritmu in občutju. Vsaka izmed njih je stvaritev zase. — *Šaričeva* ni veliko igrala. *Ivanka*, *Amalija* v „*Razbojnikih*“ in *Angelika Glembay* so njene povprečne vloge, ki se ne morejo meriti ob Audi, Kersti ali Dotki. V Šaričevi imamo vsekakor zelo fino igralko, žal, da ne pride do vlog, ki so njeni naravi prikladne. — *Nablocka* je problematiko *Sabine Isteniške* zavozljala in prenesla njeno zagonetnost iz etične vsebine v erotično. Boljša je njena *Baronica Castelli*, sodim, da je to njena najmočnejša vloga v zadnjih letih. — *Medvedova* preveč sili v grotesknost, kadar bi morala tipizirati (*Evdokija Antonovna* v „*Mladoletju*“, guvernanta v „*Princezki*“). *Gospa Isteniška* in *gospa Mercadetoza* sta resničješi. — *Mira Danilova* je v *Ljubi Aleksandrovni* izigrala trpkost mlade ženske, ki rase v mladostni erotičnosti, bila pa je premehkobna, njen *Oberon* prereditorski. — *Polonica Juvanova* išče v komediji zunanjega učinka, prevečkrat z besedno drastiko ali z mimičnim kontrastiranjem (*Gospa ministrica* in *Urška Porenta*). V resnih vlogah je premonotona (*Evdokija Žužina*). — *Vida Juvanova* je bila kot *Spak* zanimiva v zunanostih, vsebine lika pa ni došla. Njena *Olga Nikolajevna* je silila kljub verjetnosti preveč v čuvstveno omedlevanje. — *Boltarjeva* je še premalo vigrana, preveč sili v recitacijo in glasovno melodičnost, kar jo zavaja v neplastičnost (*Helena Polajnarjeva*, *Vera* v „*Sleherniku*“ itd.). Njena *Majda* seveda ni kmečko dekle. — *Gabrijelčičeva* je pokazala smisel za manjše karakterne vloge (*Lenčka* v „*Treh vaških svetnikovih*“); tu bi utegnila graditi dalje. Ona seveda ni *Breda*, še manj pa *Hermija*. — *Slavčeva* je v „*XYZ*“ poskusila prikazati lahko mlado damo, pa je obstala le v zunanji igri.

*

V zadnjih letih postajajo gostovanja skoro že sestavni del gledališkega repertoarja; s tem hoče vodstvo zakriti svoje repertoarne nedostatke. Umetniški pomen gostovanj je vsekakor velik. Merilo mora pač biti kvaliteta. Letos umrla članica Narodnega divadla v Pragi, *M. Hübnerjeva*, je gostovala kot *Mrs. Tabret* v „*Svetem plamenu*“. Pregnantnost njenega izraza, jezikovna kultura in vsebinska doslednost njene igre so pač zakrili včasih preobčajno rutino. *Marija Vera* je bila v tej vlogi bolj čuvstveno trpka, a manj plastična. Član beograjske drame *R. Plaović* je igral *Leona* v „*Glemabajevih*“ umirjeneje kot *Kralj*, a manj dinamično. Njegova igra je bil zanimiv primerjalni študij.

Od ansamblskih gostovanj so bili največje dožitve *Japonci* s svojim gledališčem. Oni so razkrili nekaj duhovno nam daljnega in izrazno drugega. Otožno trpka ritmika gibov se je zlivala pri plesih v zamolklo melodiko recitacij in tolkal, ki so spremljala dogajanje na odru. Višek je bil v religiozni

drami prizor, ko se sin zgrozi ob mrtvecu — očetu. To je bil poseben svet umetnosti. Angleška skupina pod vodstvom *E. Stirlinga* in *F. Reynalda* je bila zanimiva v preprostem prikazovanju „Hamleta“. Dasi ansambl ni bil v celoti strnjen, vendar je bil *Stirlingov Hamlet* v svoji igralski enostavnosti in nepatetičnosti globlji od naših običajnih Hamletov. Izredna je bila tudi *Doreen Ball* kot *Ofelija*. *Hudožestveniki* so letos razočarali in nam niso razen posameznikov (Pavlov) nudili mnogo. Malomeščanskega naturalizma in banalne drastike *Tegernseerjev* pa ne potrebujemo.

4

Še vedno se premalo poglobljamo v idejni problem opere, v pomen njene kulturne funkcije, v smer in smisel njenega udejstvovanja. Brez dvoma je opera nujno potrebna našemu kulturnemu življenju, toda opera, ki ima svojo jasno smer, ki soustvarja našo duhovno podobo in ki stremi v res umetniške stvaritve. Ne smemo dograditi le njenega idejnega smisla, ampak obenem tudi njen kulturni cilj. Gotovo je pač, da se mora opera preosnovati predvsem v umetniški zavod, da bo mogla resnično ustvarjati. Prav tako moramo tudi razjasniti problem operete, njene vrednosti in važnosti za razvoj našega življenja. Vsekakor bomo morali preko slabotnih in neznačilnih operetnih tekstov do resne in globoke glasbene umetnosti.

Minula operna sezona je bila zelo mrtva. Tudi njen repertoar je bil brez vsake smeri. Bilo je včasih nekaj zanimivih predstav. Tudi v režiji je opera poskušala preosnovati svojo dosedanjo smer. *Krest* je v „*Mascotti*“ prinesel nekaj scenske živahnosti s tem, da je spretno uporabil vse sodobne tehnične novosti (Piscator, Meyerhold) in poskusil ustvariti tudi z igralci večjo enostnost. Režija „*Mascotte*“ mu je bolj uspela od režije „*Wertherja*“, kjer izgubi delo vso moč, ako ga postavimo mesto v prirodo med stilizirane zavese. *Gavella* je pri vpriporitvi naturalistične melodrame „*Luize*“ ustvaril posebno vzdušje. Mimo teh režij je bilo še nekaj vpriporitev prijetno insceniranih (Knez Igor, Sneguročka), ne pa režiranih. Nam manjka še režije pevca in celote. Opera nujno potrebuje večjega in močnega režiserja.

Večino operne sezone so izpolnila gostovanja posameznih pevcev. Šimenc je tudi redno gostoval. Med gosti (Zalewski, Stepnowsky, Masak, Griff, Rijavec, Wraga i. dr.) je bil najznamenitejši *Baklanov*, ki je pel *Scarpio* v „*Tosci*“ in *Borisa Godunova*. Ni bil v Borisu samo mirnejši, ampak tudi glasovno elegantnejši od teatralično širokega in patetičnega *Zalewskega*. Tudi *Scarpia* je bil njegova posebnost. — Odločno obsodbo zasluži gostovanje neke dunajske operete z dvema brezkrvnima tekstoma, z *Zemljo smehljaja* in s *Čudežnim barom*, ki spada s sodelujočimi komaj v kabaret.

Umetniški pomen opere je mnogo manjši kot pomen drame. Minula sezona je to jasno pokazala. Preko idejne vsebine pač ne more iti nobeno odrsko snovanje, vsaka neznačilna usmerjenost ji je v pogubo. Razen tega pa manjka operi poleg nekaterih močnih pevcev še dviga v značilen repertoar.

Anton Ocvirk.

KNJIŽEVNA POROČILA

Lucien Tesnière: Oton Joupantchitch, poète slovène. L'homme et l'oeuvre Paris, Les Belles Lettres, 1931. XVI + 384 str. S pisateljevim portretom.

„Grenko je biti slovenski pesnik“, je nekoč zapisal Župančič. Zato bi Tesnière rad osladil pesniku to nezasluženo grenkobo: razglasil bo njegovo hvalo po Franciji. S to mislijo zaključuje avtor svoja izvajanja o Župančiču, zbrana v svojem dokaj obsežnem delu. Ko drugega za drugim obračamo lično tiskane liste njegove knjige, se nehote zadivimo nad tem pogumnim Normanom, ki se je morda bolj kot katerikoli drugi tujec umel zamisliti v naš slovenski svet, preden se je lotil težke naloge, katere sad po večletnem dozorevanju leži pred nami. Osvajalni duh njegovih prednikov, ki v njem še živi, je pripomogel, da je pridobil za Francijo duhovno in umetniško bogastvo velikega slovenskega pesnika, zase pa našo hvaležnost in naše simpatije.

Tesnièreova študija je prvi poskus velikega formata, spraviti največjega slovenskega pesnika sodobnika pred francoski intelektualni forum. Seveda bi bilo pretirano misliti, da bo odslej Francija nosila njegove pesmi tesno pri srcu in ga dosledno uvrščala, kakor bi pač zaslužil, med velike pesnike drugih narodov, ki že imajo v Franciji državljansko pravico. Izpolnitev takih želj in nadej vedno zavisi od raznih neracionalnih faktorjev, ki jih človek nikdar ne more uzreti vnaprej in tudi ne podrediti svoji volji. Zato bi bilo prenačljeno, danes soditi o tem, kako bo Tesnièreova knjiga vplivala na mnenje francoskega kulturnega sveta. Z gotovostjo pa smemo trditi, da bo Župančiča bližje spoznala cela vrsta resnih znanstvenikov in literatov. In če bi bilo samo to, bomo lahko veseli, kajti vzajemnost med kulturnimi narodi sloni v najširšem smislu le na nekaj ljudeh, ki sporočajo spoznane duhovne zaklade v vsa področja svojega kulturnega kroga.

Popolnoma napačno bi bilo misliti, da naši kulturni pojavi Francijo morda malo brigajo. Nasprotno, dandanes se v Franciji sistematično registrira vse, kar sodi v kulturno dogajanje, tudi tisto, kar rodi naša mala slovenska domovina. Poročevalec o teh dogodkih je vprav Lucien Tesnière¹, ki je kakor naša antena v Franciji, prestrezajoča vse valove, ki jih emanira naša narodna duša.

¹ Lucien Tesnière, profesor slavistike na univerzi v Strasbourgu, je več let zelo uspešno deloval na ljubljanski univerzi. V šolskem letu 1927./1928. je na univerzi v Strasbourgu prvič v Franciji predaval o slovenski književnosti od Trubarja preko Prešerna do Župančiča. Svojo knjigo o rabi časov v francoščini je posvetil svojim slovenskim učencem, kajti v stiku z njimi je spoznal, v čem Slovani pri francoskem govoru vedno greše. Sedaj ima v delu slovensko gramatiko, ki bo izšla v zbirki Instituta za slovanske studije v Parizu. Pripravlja pa tudi na podlagi dolgoletnih izkušenj, ki si jih je bil pridobil v stiku z našimi visokošolci, francosko gramatiko za tujce, ki bo urejena na posebno racionalen način, ki se niti najmanj ne sklada s tradicionalnimi učbeniki. In naposled je neumorni profesor Tesnière vedno na razpolago našim intelektualcem, ki prihajajo v Strasbourgu, kjer jih vodi in jim daje nasvete.

Poleg rednih poročil o pojavih v naši kulturi, ki jih piše od leta 1922. nadalje v *Revue des Etudes slaves*, je izdal naslednja dela, ki zadevajo slovenski jezik:

Najsi bi morali dopustiti, da kapitali, zbrani v Tesnièreovi knjigi, trenutno ne bodo donašali posebnih obresti, bodo gotovo v mnogočem pripomogli, da bo duhovni lik našega pesnika vsaj po nekaterih plateh njegove osebnosti jasneje stopil pred oko tistih Francozov, ki se radoznalo razgledujejo po kulturnem dogajanju sodobnega sveta. Po nekaterih plateh, pravim, kajti integralna estetska vrednost pesnikova se more razodeti le tistemu Francozu, ki je kot Tesnière tako dobro spoznal in tako iskreno vzljubil naš jezik, naš narod in našo zemljo. Tega se Tesnière sam dobro zaveda in zato pravi na strani 370. tole: „Tragedija Otona Župančiča je tragedija malih jezikov. Svetovni sloves kakega pisatelja je, lahko rečemo, produkt iz narodnega slovesa in posebnega koeficienta, ki je enak razširjenosti uporabljenega jezika. Kar se tiče slovenščine, ki jo govori le poldrugi milijon ljudi, je ta koeficient malenkosten. Poleg tega pa je težko prevajati pesnika. Vse zastonj, prevod je vedno le strateški umik, ki mu gre hočeš nočeš le za tem, da zapravi čim manj lepote, ki jo ima original. Vendar pa vedno izgubljam najboljši del. Dasi se torej Župančičevo delo dá primerjati z delom najboljših tujih pesnikov, ne da bi pri tem kaj utrpelo na sijaju, in dasi bi ga pri nas smatrali, če bi bil Francoz, za velikega pesnika, je vendar velika nevarnost, da ne bo v svetovni literaturi nikdar zasedel tistega mesta, ki bi mu po pravici šlo.“

Kdor bo v Franciji čital Tesnièreovo knjigo, se bo mogel uveriti, da naši pesniki niso le slučajni pojavi, „rari nantes“, ampak da so porojeni v močni kulturni fermentaciji, ki ima svojo kontinuiteto, ki proizvaja plemenite organizme in ki se po svojih afinitetah priznava k evropski kulturni skupnosti ter ni samo slučajno delo ljudi, ki so kot paraziti živeli na stebelu kakšne germanške ali romanske kulture. Akoprav torej čitatelji ne bodo mogli v popolnosti uživati plodov Župančičeve muze, se bo vendar v njih vzbudila zavest o obstoju majhne, a zanimive in kvišku stremeče kulture v Sloveniji. Zato moramo biti Tesnièreu iskreno hvaležni.

Sur quelques développements de nasales en slovène. Bulletin de la Société de linguistique de Paris, XXIV, 1923, pp. 152—182. Tirage à part.

Sur le système casuel du slovène. Mélanges linguistiques offerts à M. J. Vendryes par ses amis et ses élèves. Paris, Champion, 1925, pp. 347—361. Tirage à part.

Du traitement i de ě en styrien. Mélanges publiés en l'honneur de M. Paul Boyer, Paris, Champion, 1925, pp. 246—251.

Les Formes du duel en slovène. Paris, Champion, 1925. 16 × 25, XX + 454 pp. Tome III des Travaux publiés par l'Institut d'Etudes slaves de Paris. Couronné par l'Institut d'Etudes slaves de Paris (Prix Volney, 1926).

Atlas linguistique pour servir à l'étude du duel en slovène. Paris, Champion, 1925, 34 × 44, 42 pp. + 70 cartes + VI pp. Annexe au tome III des Travaux publiés par l'Institut d'Etudes slaves de Paris.

L'Accent slovène et le timbre des voyelles. Revue des études slaves, tome IX, fasc. 1—2, Paris, Champion (octobre) 1929, pp. 89—118. Tirage à part.

Compte rendu de Fr. Ramovš. Historična gramatika slovenskega jezika, II, Konzonantizem, Slavia, IX, 2, 1930, pp. 353—358.

Oton Joupantchitch, Poète slovène, L'homme et l'oeuvre, Paris les Belles-Lettres, 1931; 14 × 20 × 3,5 cm. XV + 383 pp. Volume 7 des Publications de la Faculté des Lettres de Strasbourg.

Zanimivo je, da je avtor odkril vso vrednost Župančičeve poezije šele v Strasbourgu, nekaj let po odhodu iz Ljubljane, ko je začel pripravljati svoje predavanje o zgodovini slovenske književnosti, prvo predavanje te vrste na francoski univerzi. Iz teh predavanj je zrasla knjiga. Zato ima po svoji uredbi racionalen značaj disertacije. Vendar knjigo od konca do kraja preveva toplina iskrenosti in navdušenja. Intimnejše razloge za to svoje delo je avtor izrazil v mottu, posnetem po raznih Župančičevih verzih. Ta knjiga je že dolgo spadala v Francijo, saj so že leta 1928. dobili Italijani svojega Župančiča, ki ga je napisal Arturo Cronia.

Tesnière je napisal knjigo za Francoze in ne za Slovence. Čeprav marsikatera opomba meri naravnost v našo sredo, se mi zdi važno poudariti, da mu ne gre za tem, da bi ugodil našim internim interesom, da bi pravilno pomestil kulturne zasluge vseh delavcev Župančičeve dobe, da bi priznal ali ne priznal, kolikor je kritika rožljala okoli Župančiča z blago ali kruto zvenečimi meči, temveč gre mu zlasti za tem, da iz čistega srca predstavi svojim rojakom delo slovenskega pesnika s „finimi, čustvenimi ustnicami“, „z majhnimi, iskrecimi se očmi“ in z „nepojmljivim obrazom“ in smehom, v katerem se obenem prelivajo „skepticizem, krotkost in kaplja cinizma“.

Zato se le skromno dotika virov in vplivov, ki jih Župančič sam instinktivno odklanja. Poglavitna želja njegova je, podati organski ustroj njegovega dela. Tu ga je vodila tale misel: Kadar je Župančič razvrščal svoje pesmi v zbirke, jih je vedno urejal po nekem notranje utemeljenem načrtu, ki ga v literarni vedi imenujemo kompozicija. Le analiza arhitektonike nam daje moč, da izločimo tista čustva in tiste misli, ki so ga vodile pri njegovem pesniškem snovanju, da najdemo glavne poteze njegovega psihološkega razvoja ter tako odkrijemo Arijadnino nit, ki nam je neobhodno potrebna, ako naj si utaremo pot skozi labirint njegovih simbolov.

Ta arhitektonski vidik sta bila sicer že sprejela Albrecht in Cronia, vendar Tesnière iz znanstvenih razlogov odklanja uporabo od njiju dobljenih rezultatov in hoče črpati le iz Župančičevega dela, „tako rekoč iz notranjosti“. Zato toliko prevodov, ki zavzemajo 194 strani, tako da razprava sama, ki je tudi pogosto opremljena s citati, ne obsega več kot 182 strani.

Pri izboru teh ilustrativnih poezij se je Tesnière ravnal po načelu, da mora preleteti v francoščino vse tiste pesmi, ki so v „Sloveniji na glasu zaradi njihove notranje lepote“. Nadalje pa je avtor v prvi vrsti upošteval „najbolj značilne pesnitve“, in sicer zlasti take, „ki bi mogle bolj neposredno zanimati francoskega čitatelja“. V teh dveh točkah, se mi zdi, je avtor popustil od znanstvenega vidika in se postavil na praktično stališče. Vendar je težko reči, da bi bila ta načela škodovala pravilnemu izboru. Obžalovati pa je, da je moral avtor pogosto opustiti neprevedljive pesmi, ki so se mu sicer zdele značilne in potrebne.

Kar se tiče prevajanja samega, si je ohranil popolno svobodo. Rimal je le, kadar mu je naključje vrglo primerno besedo v naročje. Seveda je vsakomur jasno, koliko more tudi pri najboljšem prevodu pesem izgubiti na prvotni svežini, na sijaju in ritmičnem ugodju. Največ bi tu mogel doseči kongenijalen pesnik, pa še ta bi moral pogosto nadomeščati prvotne lepote s svojimi lastnimi. Tesnière pa se je temu izognil z na splošno vestnim in iskreno občutenim prostim prevodom. Priznati moramo, da je svojemu čitatelju podal kar naj-

več je mogel kot izvrsten jezikovni strokovnjak, vendar ni izključena nevarnost, da bo francoski čitatelj pogostoma nehoté pogršel baš tistega, kar se pri takih prevodih izgublja, namreč vzleta vezane besede in tistega neprevedljivega sozvočja, ki ustvarja okoli pesmi čudovito prelivanje duhovnosti, ki ga je Baudelaire imenoval „correspondances“.

Tesnière je skušal slediti človeku in njegovemu delu kronološki in arhitektonski obenem. Zato obravnava Župančičeve pesnitve in pesniške zbirke v zgodovinsko utrjenem časovnem zaporedju, jih obenem arhitektonski razkrajaja in hoče na temelju tega razkroja ugotoviti potek pesnikovega duhovnega razvoja. Sproti pa krepko riše vse tiste biografski pomembne dogodke iz pesnikovega življenja in dejstva, značilna za naš kulturni krog, ki bi nam mogla izbistriti včuvstvovanje in razumevanje Župančičevega pesniškega dela. Seveda se življenje in bujna mnogolikost njegovih pojavov le težko pokoravata urejenemu pregledu, kakršnega pričakujemo od znanstvene razprave. Zato je Tesnière ponekod moral odstopiti od svojih splošnih načel. To je storil zlasti pri pesmih za otroke, ki so nastajale istočasno z drugimi, vzdolž vsega pesnikovega življenja, in razodevajo, koliko svežine in pristne neposrednosti je ne glede na leta, ki so minevala, ohranila njegova duša kljub vsej grenkobi, ki je od časa do časa kapala vanjo. Strnil jih je v posebno poglavje, ne da bi jih bil seveda poprej izločil iz organski utemeljenega časovnega okolja, v katerem so bile nastale. Sicer pa je ta izločitev utemeljena tudi v tem, da so te pesmi izraz posebne funkcije človeške duše, ki tudi vsakdanjega človeka zalaga včasih z emocijami, ki bi jih lahko označili kot hrepenenje po vrnitvi v otroško dobo. Da je prevode obdelal ločeno od izvornih del, je samo po sebi razumljivo, kljub temu, da se je v njih mogočno udejstvovala njegova ustvarjalna sila.

Knjiga obsega deset poglavij: I. Otroška in mladeniška doba; II. Lirizem mladosti (Čaša opojnosti); III. Lirizem bolesti (Čez plan); IV. Lirizem meditacije (Samogovori); V. Lirizem domovine (V zarje Vidove); VI. Dramatski vzlet (Veronika Deseniška); VII. Epski poskus (Jerala); VIII. Pesmi za otroke: Pisanice, Lahkih nog naokrog, Ciciban, Sto ugank; IX. Župančič kot prevajalec; X. Župančičev slog. Na koncu slede: Zaključek; bibliografska pripomba in kazalo.

Prvo poglavje opisuje rast njegove osebnosti, skrivnostno zrno, iz katerega je vzklila, zemlja, ki ji je dajala svojih sokov, luč, ki jo je grela. Tu so zbrani vsi činitelji, ki so oblikovali otroka in mladostnika: človeško okolje in njegova kultura, šola, prijatelji, vodniki in učitelji, nacionalne in socialne ideje, ki jih je polagoma vpijala mlada duša, prve publikacije, konflikti z družbo, boji za svetovni nazor, odkrivanje domovine, Evrope in sveta ter domače in svetovne literature, filiacija s sorodnimi umetniškimi dušami, utemeljevanje mlade struje vse do „Razstanka“.

V drugem poglavju Tesnière razkrajaja mladostni lirizem. Cukrarna je najprej izbruhnila v „Erotiki“, druga njena protuberanca pa je bila istega leta „Čaša opojnosti“, pisana v duhu „Carpe diem“, polna nebrzdanega življenja. Tesnière ugotavlja sedmero ciklov: ljubezenska strast (skrivnostna roža), kriza notranjega nemira (zimski žarki), nato desorientacija z romantičnim uporom tradicionalni čednosti (segedilje), zatem pa stud in gnus (bolne rože); proti koncu knjige postaja ton vedrejši: otroške pesmi in romance z močno narodno inspiracijo; za zaključek puščica, sprožena v kritike. Poglavje je opremljeno s

številnimi citati, iz katerih bi se dalo sklepati na vplive iz francoskega in nemškega sodobnega pesništva. Seveda je treba skrajno previdno razumevati tako primikanje podobnih verzov, kajti ne glede na slučajno sličnost nam stoji pesnikova osebnost čista in samorasla pred očmi. *J. Prezelj. — (Konec prih.)*

Milan Vukasović: *Бер, Кoko i comp.*, Beograd 1931.

Milan Vukasović, avtor nekaj zbirk basni, je izdal novo knjigo svojih drobnih in popolnoma svojevrstnih spisov. Kdor se bavi v današnjem zviharjenem času s tako, na videz tradicionalno literaturo, si mora biti povsem v svesti neke prvotne, preproste, a dovršene življenjske modrosti; pričujoča knjiga nosi vsa ta pečat.

Prvi del zbirke, „Detinstvo“ je skupina malih, ličnih dogodbic iz otroškega življenja. Na prvi pogled skromni sestavki razodevajo globoko in pretehtano poznanje zapletenega, neuravnovešenega, a v svojem razvoju in v svojih hontenjih strogo logično rastočega otroškega sveta. To prav za prav deci namenjeno čtivo odlikuje docela izvirno, vseh stvari, vkoreninjenih in šablonskih vidikov in načel prosto dojemanje malega človeka; tako obeležje daje knjigi popolnoma aktualen, sodoben in moderen značaj; pohvalno upravičuje podnaslov tega dela „pokušaj psihološke slike deteta“ in ji daje polno zanimivost za odraslega čitatelja. Nad vso pisanostjo nastrojenj, ki sijejo med vrsticami, lebdi kristalna in pronicava ljubezen do otroškosti in mladosti, tako da je to toplo občutje najzanesljivejši porok vrednosti te dobre knjige. — Tudi njen drugi del, sočne sličice „Iz prirode“ zadihajo mestoma svežost gledanja skozi mlado dušo in prav to jim daje poseben čar. — Sledi zaključna bajka o „Postanku meteora“, živo, pestro in značilno delce, ki ga ponekod preveva podtalna podobnost z ono duhovnostjo, ki je tako svojstvena našemu človeku z juga in ki se izpoveduje v oni vrsti enostavne, prozorne in čudovito zaokrožene pravljčnosti, ki je ustvarila n. pr. edinstvene „Priče iz davnine“ Ivane Brlić-Mažuranićeve.

Jezik je preprost, a bogat in točen. Vendar bi biló pisatelju in knjigi le v prid, ako bi izostali izrazi, kot so „pijaca“, „kasa“ in „larmati“.

Ivo Brnčić.

PREGLEDI

GLASBA

Koncerti. Dobro zasedeni moški zbor „Echo“ iz Krakova, ki je nastopil v Filharmonični dvorani s celo vrsto skladb iz poljske zborovske literature (Gal, Nowowiecki, Lipski, Kopicinski, Walewski, Lahman, Kamienski itd.), je imel na sporedu dobro odbrane zборе, ki pričajo o dobri kvaliteti in precejšnji bogatosti poljske literature za moške glasove. Peli so z izdelano dinamiko, naravnim, odločnim in zdravim izrazom. Dirigent: Walek-Walewski.

IV. simfonični koncert (5. junija 1931.) je imel na sporedu že prej igrano simfonijo Cezarja Francka (v d-molu), o kateri sem poročal ob priliki prve izvedbe. Ponoritev je nudila približno isto. Musorgskega „Noč na Lisi gori“, kompozicija, pri kateri mora dirigent slediti programskim predstavam, ki so določale nje obliko. Brez njih ostane izvajanje takih skladb bolj ali manj le glasen ropot, ki človeku ne pove mnogo. Dirigentu so te intencije komponista ostale precej neznane. Čajkovskega B-mol koncert je efektna sklad-

ba, pri kateri orkester in klavir zamenjujeta vloge. Vse skladbe dobre. Najbolje je bil izvajan Franck, potem pa Čajkovskij, pri katerem je klavirski part igral pianist Noč, ki se je tekom te sezone pokazal resnega interpreta s samostojnim koncertom. Koncert je dirigiral g. Škerjanc.

Zadnje produkcije (VII., VIII., IX., X.) državne konservatorija v Ljubljani so v glavnem pokazale isto kakor prejšnje (kar je razumljivo iz okoliščine, da so ponovno nastopili isti gojenci). Prvo mesto zavzema na konservatoriju instrumentalen pouk, predvsem klavir (Janko Ravnik) in vijolina (Šlais), dasi so imeli učenci na sporedu skoro izključno skladbe za prednašanje (zlasti klavir), medtem ko so skoro popolnoma manjkala dela tehničnega značaja, ki bi morala v pouku zavzemati važno mesto, ker je predvsem iz teh mogoče določiti, kaj učenec zna.

Pevski pouk ne kaže toliko rezultatov, dasiravno ni mogoče trditi, da manjka glasov, iz katerih bi se dalo kaj napraviti. Imenovanja vredni so: Lipovšek, Šivic, Meze, Oberwalder, Golob, Mlekuž, Sancin, Zupan, Pfeifer, Šusteršič itd.; razumljivo je, če se večine drži šola, ki zakriva njih osebno karakteristiko in moč.

Deset produkcij koncem šolskega leta je vsekakor preveč. Veselje do nastopov ne more biti glavna misel, ki narekuje množino produkcij.

Na letošnji pretekli sezoni je treba predvsem pohvaliti uvedbo simfoničnih koncertov. Razen tega je treba omeniti Sattererjevo proslavo (zlasti izvedbo „Assumptia“), potem klavirski koncert Ivana Noča, zborovski koncert „Učiteljskega zbora“, programsko interesantni francoski večer (Pugelj), konservatorijsko prireditve z nastopom godalnega kvarteta itd., od izvenslovenskih koncertov pa predvsem koncert češke filharmonije s Talichom. Število

koncertov je to leto doseglo rekord. Njih obisk dovoljen. Delavnosti slovenskih interpretov je treba pohvalno priznati precejšnjo kapaciteto, nekaterim bi bilo priporočati, da usmerijo svoje delo bolj smotreno.

V radiu je nastopil „Akademski zbor“. Moški zbor je pel Sallusa, Deva, Foersterja, Adamiča in narodne pesmi v prireditvi Franceta Marolta, ženski zbor pa mladinske pesmi M. Kogoj. Zbor kvalitativno dober.

Marij Kogoj.

KNJIGE IN ČASOPISI

Revue de Littérature Comparée, ki jo urejata sorbonski profesor F. Baldensperger in P. Hazard s francoskega kolegija, prinaša v štev. april-junij 1931. Baldenspergovo poročilo o knjigi: Janko Lavrin, *Studies in European Literature*, London 1929. Glasi se:

Pri g. Lavrinu daje romantika v preteklosti in sedanjosti glavni delež za evropljanstvo. „Romantična miselnost“ je po njegovem predvsem nekaj nadomestek pustolovskega duha, priznanje nesoglasja z istinitim življenjem. Kolikor bolj se avtor bliža sodobnosti, rad jemlje po dva pisatelja sorodnih teženj ali sorodnega slovesa, Huysmansa in Strindberga, Čehova in Maupassanta, Dostojevskega in Prousta. Namesto „enovitih“ študij, posvečenih Balzacu, Heineju, Turgenjevu, Baudelaire-u, imamo tu, če ne primer ali paralel, pa vsaj vrsto dopolnilnih definicij, ki so precej učinkovite in spominjajo načina, kakršnega je R. M. Meyer nedavno nazval „vzajemno osvetlitev“ dveh analogij. Ako se iz tega napravi metoda, je umljivo, kako nevarno utegne postati takšno prisposabljanje. V majhni količini pa pomaga malo obveščenu občinstvu, da raztegne svoje pojme preko mej.

A. D.